

TARİHSEL KÖKENLERİYLE İSRAİL'DE SİYASAL PARTİLER

Dr. M. Bürkan Serbest

Hukukçu

Özet

İsrail ileri derecede politize bir topluma sahiptir. Büyük Britanya mandasının erken dönemlerinden başlayarak siyasal partiler Yahudi toplumu içinde her yere uzanan güçlü siyasal kurumlar olarak belirmiştir. Gerek uygulanan nisbi temsil sisteminin uç bir örneği, gerek İsrail toplumunun karmaşık yapısı İsrail siyasetinde çok sayıda siyasal partinin doğmasına neden olmuştur. Karmaşık bir topluma sahip olan İsrail'de çeşitli toplumsal çatışmalar görülmektedir. Diğer baulı demokrasilerde temel çekişme sol ve sağ arasındadır. Ancak İsrail'deki tek temel mücadele eksenini bu olmayıp, siyonist-siyonist olmayan, Aşkenaz-Sefarad, dinci-laik, Arap-Yahudi çatışmaları başlıca kırılmaları oluşturmaktadır. Bu çatışma ve kırılmalar ülkedeki parti sayısını yükseltmektedir. İsrail'deki partileri dört grup içerisinde inceleyebiliriz: 1. Merkez ve Merkez-Sol Partiler, 2. Merkez Sağ ve Milliyetçi Partiler, 3. Dinci Partiler, 4. Arap Partileri. Sol kanattan İşçi Partisi ve sağ kanattan *Likud*, İsrail'deki başat partilerdir. 1977 Mayıs'ına kadar İşçi Partisi ve öncesinde onun selefi *Mapai* İsrail politikasındaki en önde gelen siyasal kurum olmuştur. İşçi Partisi dışında; *Meretz-Yahad*, *Şinui* ve *Am Ehad* gibi partiler de sol kanattaki diğer partileri oluşturmaktadır. *Likud*'un sağında da aşırı milliyetçi partiler konumlanmıştır. "*Haredi*" terimi Yahudi dinci partilerini ifade eden bir sözcüktür. *Likud* ile İşçi Partisi arasındaki denge siyasetinde *haredi* partiler anahtar bir rol oynamaktadır. İsrail'de, Arap-Yahudi çatışması Arap partilerinin var oluşu nedenini oluşturmakta ve Arap oyları artan biçimde bu Arap partilerine gitmektedir.

Anahtar Kelimeler: İsrail, siyasal partiler, Likud, İşçi Partisi, seçimler.

The Political Parties in Israel with Their Historical Origins

Abstract

Israel has a highly politicized nation. From the early days of the British ruling, political parties have been omnipotent and powerful institutions within the Israeli community. Israeli politics has a multi-party system because of the extreme form of proportional representation and also complexity of the Israeli community. As a owner of a complex society, Israel manifest several societal cleavages. In the other western democracies, fundamental cleavage is between the left and the right. But this cleavage is not unique one in Israel. And there are also several cleavages between Zionists and non-Zionists, Ashkenazi community and Sepheradi community, religious and secular segments of society, Jewish community and Arab community. So, these cleavages give rise to several parties. We can examine the Israeli political parties within the four groups: 1. Center and center-left parties, 2. Center-right and nationalist parties, 3. Religious parties, 4. Arab parties. Labor Party -from the center-left- and *Likud* -from the right- are the main political parties in Israel. Until May 1977, Israeli politics was dominated by *Mapai* and its successor, the Labor Party. There are also several parties, like *Meretz-Yahad*, *Şinui*, *Am Ehad*, occupies the center-left. And several ultra-nationalist parties occupy the right of *Likud*. "*Haredi*" term refers to Jewish religious parties. *Haredi* parties play a key role within the Israel politics between Labor Party and *Likud*. Arab-Jewish cleavage is the main reason of the emergence of the Arab parties in Israel and the Arab vote has increasingly gone to these Arab parties.

Keywords: Israel, political parties, Likud, Labor Party, elections.

Tarihsel Kökenleriyle İsrail'de Siyasal Partiler

GİRİŞ

İsrail ileri derecede politize toplum yapısına sahip bir devlettir. Filistin'deki Büyük Britanya mandasının erken dönemlerinden başlayarak siyasal partiler Yahudi toplumu içinde her yere uzanan güçlü kurumlar olarak belirmiştir. Gerek Büyük Britanya mandası sırasında gerek İsrail devletinin kuruluşunun ilk yıllarında yeni gelen Yahudi göçmenlerin barınma, eğitim, istihdam gibi temel gereksinimlerinin sağlanmasında siyasal partilerle bağlantılı kurumlar önemli işlevler görmüşlerdir. Devlet bürokrasisinin işlevlerini doğrudan partilerle bağlantılı kurumlar yerine getirmişlerdir (EDELMAN, 1994:178; ROBERTS, 1990:1). Hatta bugünkü İsrail Ordusu'nun çekirdeği olan ilk yarı askeri organizasyonu da İşçi Partisi'nin selefi olan kurumlar kurmuşlardır.¹ Bu da, tek parti sistemine dayanan devletleri ayrı tutarsak, ülkede partilerin çok kapsayıcı bir etkilerinin oluşmasına yol açmıştır.

Ülkede siyasal yaşamın ötesinde etkinlikleri her alanda oldukça ileri düzeyde bulunan siyasal partilerin sayısal fazlalığı dikkat çekicidir.² Bu durumu

1 Ülkede askeri kesimin İşçi Partisi'ne olan ilgisinin önemli nedenlerinin başında bu durum gelmektedir. İşçi Partisi içinde eski generaller her zaman önemli konumlar elde etmişlerdir. İzak Rabin, Ehud Barak gibi ünlü generaller İşçi Partisi'nden Başbakan olmuşlar. Moşe Dayan ve Yigal Allon gibi ünlü askeri kişilikler de bu parti içinde yer almışlardır. Bkz.: (AMIR, 1999:10).

2 Ülkede uygulanan düşük barajlı nisbi temsil sisteminin sonucunda *Knesset*'te yer alabilme olasılığı yükselmekte, bu durumda da yarışa katılan parti sayısı artmaktadır. Seçime katılan parti sayısında rekor, 1981 ve 1999 seçimlerinde kırılmış ve bu seçimlerde yarışa 31 siyasi liste girmiştir. Son yapılan Ocak 2003'teki seçimlere katılmak üzere ise ülkedeki Merkez Seçim Komitesi'ne 28 liste kayıt yaptırmış ancak *Moreşot Avot* partisinin yarıştan çekilmesiyle sayı 27'ye düşmüştür. Bkz.: (ARIAN, 1998:103-104); <http://www.mfa.gov.il/mfa/go.asp?MFAH0mpg0,20Ocak2004>; <http://www.knesset.gov.il/elections/eindex.html>, 05 Ocak 2004.

doğuran iki ana neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, ülkede uygulanan seçim sistemi dolayısıyla hukuksaldır. İsrail'de, seçim sistemi temel dayanaklarını 1950 tarihli Knesset'le (İsrail Parlamentosu) ilgili Temel Yasa³'dan ve 1969 tarihli Knesset Seçimi Yasası'ndan almaktadır. Ülkede siyasal partileri konu alan ise iki temel yasa bulunmaktadır: 1992 tarihli Siyasal Partiler Yasası ve 1973 tarihli Siyasal Partilerin Finansmanı Yasası.⁴

Knesset seçimleri ile ilgili olarak genel çerçeve Knesset'le ilgili Temel Yasa'nın dördüncü maddesinde ortaya konmuştur. Buna göre; Knesset yelerinin doğrudan, eşit ve gizli oyla nisbi temsil sistemine uygun olarak seçileceği belirtilmektedir. Onsekiz yaşını dolduran her İsrail yurttaşı seçmen olabilirken, ülkede seçilme yaşı yirmibirdir. 1969 tarihli Knesset Seçimi Yasası seçimlerin işleyişini asıl olarak ortaya koyan yasadır. İsrail'de bütün ülke tek seçim çevresi sayılmaktadır. Knesset seçimlerinde nisbi temsil sistemi uygulanmakta ve seçime giren bir listenin parlamentoya temsilci gönderebilmesi için %1.5 oranındaki genel barajı geçmesi gereklidir. Seçimler yalnızca İsrail Devleti'nin sınırları içinde gerçekleşmekle birlikte, Seçim Yasası'na göre Batı şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşim birimlerinde de Yahudi seçmenler oy kullanmaktadır. Kural olarak yurtdişında yaşayan İsrail yurttaşlarının oy hakkı bulunmamakla birlikte İsrail savaş gemilerinde ve yurtdişı diplomatik temsilciliklerinde görevli bulunanlar oy kullanabilirler.

İsrail'in kuruluşundan itibaren hiçbir Knesset seçiminde, herhangi bir parti hükümeti kurmak için gerekli olan altmışbir sandalyeyi kazanamamıştır. Böylece, küçük partiler hkmetlerin kuruluşu sırasında asıl glerinin ötesinde bir önem kazanmaya başlamışlar ve anahtar konuları ile kurulan hükümetlerde önemli bakanlıklar elde etmişlerdir. Sol ve sağ yelpazede başat partileri oluşturan İşçi Partisi ve *Likud*'a mensup siyasetçiler dağınık siyasal yelpazeyi toparlayacak bir mekanizma olarak Doğrudan Başbakanlık Seçimi sistemini görmeye başlamışlardır. Böylece, hem kurulacak hükümetlerde başbakan belli olduğu için küçük partilerin pazarlık gücü kırılmış olacak hem de seçmenler Başbakan adayı olarak kime oy veriyorlarsa Knesset seçimlerinde de o adayın partisine oy atarak başat partileri güçlendirmiş olacaklardı. Bu düşüncelerin sonucunda, Hkmete ilişkin 1968 tarihli Temel Yasa 1992 yılında yürürlükten kaldırılarak, bu tarihte yeni Temel Yasa yürürlüğe girmiş ve Doğrudan Başbakanlık seçimi mekanizması yaşama geçirilmiştir. İlk uygulama

3 Bkz.: http://www.knesset.gov.il/elections16/eng/laws/basic_knesset_eng.htm, 05 Temmuz 2004.

4 Bkz.: http://www.knesset.gov.il/elections16/eng/laws/summary_eng.htm, 05 Temmuz 2004.

1996 yılındaki Knesset seçimleri ile birlikte yapılmış ve 1999'daki Knesset seçimlerinde de uygulama sürdürülmüştür. Son uygulama ise 2001 yılındaki Özel Başbakanlık seçimleri ile gerçekleşmiştir. Temel Yasa'daki hükümler çerçevesinde 15. dönem Knesset üyelerinin üyelikleri sürerken Başbakan Ehud Barak'ın istifasıyla yeni bir Başbakanlık seçimi gündeme gelmiş ve Knesset seçimleri yapılmaksızın yalnızca Başbakanlık seçimi yapılmıştır. Ancak, İsrail'de sistem beklentilerin tersine bir sonuç yaratmıştır. Seçmenler, Başbakanlık ve Knesset seçimlerinde farklı tercihlere yönelmişlerdir. Bunun sonucunda ülkenin önde gelen iki siyasal partisi olan *Likud* ve İşçi Partisi'nin toplam oy oranları büyük düşüş göstermiştir (1981 seçimlerinde bu iki partinin toplam oyları %73'lerde iken 1999'da %34'lere gerilemiştir). Eski uygulamada Başbakan, ülke tarihinde her zaman için büyük partilerin liderleri arasından çıktığı için seçmenler Knesset seçimlerinde aynı zamanda Başbakanı da belirlemiş olacaklarının bilincini taşımaktaydılar. Oysa iki ayrı seçim yapılınca seçmenler artık Knesset seçimlerinde daha serbest olarak oylarını kullanmışlar ve daha rahat biçimde küçük partilere yönelmeye başlamışlardır. Sonuçta, uygulamanın sonlandırılmasına karar verilmiş ve 2001 yılında Hükümet'e ilişkin Temel Yasa yeniden değiştirilerek Doğrudan Başbakanlık Seçimi mekanizması ortadan kaldırılmış olup Başbakanın parlamento üyeleri arasından Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilmesi uygulamasına geri dönülmüştür.⁵

Ocak 2003'teki Knesset seçimleriyle birlikte yürürlüğe giren 2001 tarihli Temel Yasa, hükümete ilişkin kuralları ortaya koyar. Söz konusu yasanın 5. maddesinin (a) fıkrasına göre hükümet, başbakan ve bakanlardan oluşmaktadır. 7. maddenin (a) fıkrasına göre Başbakan Knesset üyeleri arasından çıkar. Bakanların ise Knesset üyesi olma zorunluluğu yoktur. Bununla birlikte, 5. maddenin (d) fıkrası uyarınca Başbakan'a vekillik etme durumundaki bakanların Knesset üyesi olması zorunludur.

Seçim sonrası veya yeni bir hükümetin kurulmasının zorunlu olduğu durumlarda Cumhurbaşkanı, Knesset'teki mevcut parti gruplarının temsilcileriyle bir araya gelerek görüşmelerde bulunur. Bu görüşmeler sonucunda bir Knesset üyesi hükümeti kurmakla görevlendirilir. Hükümeti kurmakla görevlendirilen başbakan adayı, güvenoyu alabileceğine inandığı bir hükümet oluşturabilirse hükümet için ilgili yasanın 13. maddesinin (d) fıkrası uyarınca Knesset'te güvenoylamasına gidilir. Hükümetin, güvenoylarının

5 Konuya ilişkin mevzuat için bkz.:

http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic1_eng.htm, 06 Temmuz 2004;

http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic7_eng.htm, 06 Temmuz 2004;

http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic14_eng.htm, 06 Temmuz 2004

güvensizlik oylarından fazla çıkması koşulunu yerine getirerek güvenoyu almasıyla hükümet kurulmuş olur ve 14. maddeye göre başbakan ve bakanlar yemin ederek göreve başlarlar.

İsrail'de siyasal partilerle ilgili 1992 tarihli Siyasal Partiler Yasası, ülkede partilere ilişkin temel yasal çerçeveyi ortaya koyarken, 1973 tarihli Siyasal Partilerin Finansmanı Yasası partilerin finansmanına ilişkin kurallar içerir. 1992 tarihli Siyasal Partiler Yasası'na göre, parti; bir grup kişinin kendi siyasal ve sosyal hedeflerini hukuki yollardan gerçekleştirmek ve kendi görüşlerinin Knesset'te temsil edilmesini sağlamak üzere bir araya gelmelerinin bir ifadesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak, bir siyasal partinin amaç ve eylemleri bakımından dört ana noktada kesin sınırlamalar getirilmiştir. Bu ana noktalar şunlardır: 1) Demokratik bir Yahudi devleti olan İsrail'in var olma hakkının reddedilemezliği, 2) Irkçılığın kısıktılması yasağı, 3) İsrail devletine karşı düşman devletlerin ve terörist organizasyonların silahlı eylemlerinin desteklenemeyeceği ve 4) Parti kurumunun, yasal olmayan aktiveteleri örtmek için kullanılamayacağıdır. 1973 tarihli Siyasal Partilerin Finansmanı Yasası, siyasal partilerin gerek normal dönemlerde gerek seçim dönemlerinde finansmanına ilişkin kuralları ortaya koyar. Yasada, partilerin hükümet yardımı almasına ilişkin ölçütler ve partilerin diğer kaynaklardan harcamalarının karşılanmasına ilişkin sınırlamalar konu edilmiştir. Yasada, kimlerin ne biçimde partilere yardım edebilecekleri ve bu konuyla ilgili sınırlamalar söz konusudur. Yasaya göre, siyasal partilere ad belirtilmeksizin yardım yapılamaz.⁶

İsrail'de uygulanan seçim hukukuna göre, Knesset seçimlerine katılan gruplara "liste" adı verilmektedir. Bir seçim listesi, en azından bir siyasal partiden oluşmak zorundadır. Bununla birlikte, bir seçim listesi birden fazla parti tarafından ortaklaşa oluşturulabilir. Örneğin, 1999 yılında yapılan 15. dönem Knesset seçimlerinde "Tek İsrail" adlı seçim listesi İşçi Partisi, *Meimad* ve *Geşer* partilerinden oluşmaktaydı. Ayrıca, bağımsızlar ve siyasal parti kimliği taşımayan siyasal hareketler de bir seçim listesinde yer alabilirler. Örneğin, 2003'te yapılan son Knesset seçimlerinde yarışan listelerden biri olan Birleşik Arap Listesi'nde; Arap Demokratik Partisi, bağımsızlar ve İslami Hareket yer almaktaydı. Uygulanan bu sistem sayesinde pek çok küçük grup ve fraksiyon da siyasal platformda yaşamlarını sürdürme şansı yakalamaktadırlar.

Ülkede siyasal parti sayısındaki fazlalığın ikinci ana nedeni İsrail toplumunun karmaşık yapısıdır. Bu karmaşık yapı siyasal yaşama da

6 Bkz.: http://www.knesset.gov.il/elections16/eng/laws/summary_eng.htm, 05 Temmuz 2004.

yansımaktadır. Toplumda yedi temel toplumsal çatışma biçimi büyük önem taşımaktadır. Bu çatışmaların birincisi; sosyo-ekonomik temelli olarak sol ve sağ arasında, ikincisi; siyasal bağlamda güvercinler ve şahinler arasındayken, üçüncü çatışma toplumun laik ve dinci kesimi arasındadır. Dördüncü çatışma Aşkenezlar ve Sefarad kökenliler arasında olup, Yahudi-Arap ayrılığı beşinci kırılma noktasıdır. Altıncı çatışma, siyonist⁷ ve siyonist olmayanlar ve son çatışma da *Olim* (Yeni göçmenler) ve *Vatikim*'ler (Yerleşik Yurttaşlar) arasındadır (NEUBERGER, 2004).

Genel olarak İsrail'de Yahudi toplumu etnik olarak iki ana unsura bölünmektedir. 1. grubu Aşkenaz ya da Batılı olarak adlandırılan Avrupa/Amerika kökenli Yahudiler oluştururken 2. grubu Sefarad ya da Doğulu olarak adlandırılan Ortadoğu ya da Kuzey Afrika kökenli Yahudiler oluşturmaktadır (BENSKI, 1994:256-257).

1988 yılında İsrail'deki Yahudi nüfusunun %51.6'sını Seferad kökenliler oluşturmaktayken Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte buradan gelen Yahudi göçmenler nedeniyle Doğulu Yahudilerin oranı %47.3'e düşmüştür. Bununla birlikte, bu hesaplamanın eski Sovyetler'den gelen bütün Yahudi göçmenlerin Aşkenaz kökenli varsayılması nedeniyle eleştirilmektedir. Çünkü eski Sovyetler'den gelen Yahudilerin yaklaşık beşte birini Seferad kökenliler oluşturmaktadır (CHETRIT, 2000:63). Dolayısıyla bugün için İsrail'deki Yahudi toplumunun Seferad ve Aşkenaz unsurları yaklaşık yarı yarıyadır.

İsrail'in kuruluşundan itibaren ülkede Aşkenaz kültür baskın ve egemen bir karakter taşımıştır. Özellikle 1950 ve 1960'lar boyunca iki grup arasında büyük farklılıklar belirgin biçimde göze çarparken yıllar içinde kültürel farklılıklar azalmış ancak Aşkenazlar lehine sosyo ekonomik plandaki uçurumun kolay kapanmadığı görülmüştür (BENSKI, 1994:257).

İsrail'de söz konusu bu iki unsurun bütünleşmelerine yönelik görüşleri ortaya koyan belli başlı üç teori bulunmaktadır. 1. Teoride; Avrupa kökenli, kıtanın değişik bölgelerinden gelmiş olan Yahudi göçmenlerin, bir erime potası içinde büyük bir grup oluşturacak biçimde türdeş bir yapı sundukları ileri sürülmektedir. Buna karşın Doğulu Yahudiler sınıfına giren grupların böylesine türdeş bir yapı sunmayıp -Faslılar, Iraklılar, Yemenliler gibi- alt kimliklerinin daha ön planda olduğu görüşü ortaya konmaktadır. Ayrıca teoride; alt sınıfa mensup Doğulu Yahudilerin sınıf atlayarak orta sınıf içinde değerlendirilmeye

7 Siyonizm, Yahudilerin Filistin'de ulusal bir Yahudi devletini kurma amacı taşıyan milliyetçi Yahudi hareketi anlamına gelirken; siyonist terimi de bu harekete bağlı olan anlamını taşımaktadır.

başlamalarıyla, Aşkenaz orta sınıfın baskın unsur olduğu erime potası içinde yerlerini aldığı savunulmaktadır (BENSKI, 1994:257-258).

İkinci teoride; Yahudi toplumunun açık biçimde Aşkenazlar ve Seferadlar olmak üzere iki büyük etnik gruba ayrıldığı savunulmaktadır. Teoride; alışma hayatından, yaşanılan bölgelere kadar Seferadlar aleyhine olan durumun farklı Doğulu grupları bilinlendirdiği ve Aşkenazlarda olduğu gibi alt kimliklerin daha geri plana itilerek ayrı bir erime potası ortaya çıkardığı savunulmaktadır (BENSKI, 1994:258).

nc teori, yukarıda sözü edilen iki yaklaşımın ortasında durmaktadır. Bu teoride Yahudi toplumunun üçlü bir ayrım la ele alındığı görülmektedir: Aşkenazlar, Seferadlar ve karma kökenliler. Teorinin, Aşkenaz gruba ilişkin görüşleri birinci teoriyle benzerlikler taşımakla birlikte, sınıf atlayan Doğu kökenlilerin Aşkenaz erime potası içinde asimile olmasının birinci teoride ortaya konulduğu gibi kolay olmadığı yönündeki yaklaşımlar farklılık taşımaktadır. Seferad kökenlilere ilişkin görüşler ise ikinci teoriye yaklaşmakla birlikte, Doğu kkenlilerdeki alt kimliklerin ikinci teoride savunulduğu biçimde çok fazla geri plana itilmediği görüşü hakimdir. Bu teorinin diğer iki teoriye göre daha zgn yanı karma kökenliler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Karma evlilikler sonucu doğan çocukların ayrı bir kategori bağlamında ele alınması diğer iki teoriye göre farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır (BENSKI, 1994:258-259).

İsrail'de Arap-Yahudi atışması devletin kuruluşundan itibaren büyük bir gerginlik kaynağıdır. İki toplum arasındaki etnik, dini ve dilsel ayrılıkların dışında Araplar ve Yahudiler arasında tarihten gelen düşmanlıklar iki grup arasındaki en büyük çatışma kaynağıdır.

Arapların yüzyıllardır yaşadığı toprakların Yahudi göçmenlerce doldurulması ve Arapların oğunlukken azınlığa düşmüş olmaları bu toplumda büyük bir travma yaratmıştır. Filistin'deki siyonist girişimlerin başlangıç tarihlerinde 1910'da Yahudilerin oranı yalnızca %10'lardayken, 1947'de henüz BM'nin Filistin'e yönelik taksim planı öncesi %31'lere yükselmiştir. İsrail'in kuruluşunun ardından 1948 Ağustos'una gelindiğinde Yahudi nüfusu ülkedeki toplam nüfusun %82'sine 1949 yılının hemen öncesinde de %86'ya yükselmiştir. İsrail'in kurulduğu başlangıç döneminde ülkede büyük bir Arap azınlığı bulunmaktaydı. Ancak, İsrail'in Arap devletleriyle yaptığı savaşlar sonucunda Arap nüfusu diğer Arap ülkelerine göç etmiş, buna karşın İsrail dışarından Yahudi nüfusunu artıracak biçimde g almış ve bu durum demografik dengeyi değiştirmiştir (SANDLER, 1995:935-936).

Bugün için ülkedeki Arap nüfusu Yahudi nüfusuna oranla daha hızlı artmakta bu durum hükümeti ve tutucu Yahudileri kaygılandıran bir etken

olmaktadır. İsrail Merkezi İstatistik Bürosu'nun verilerine göre yapılan öngörü çalışmalarında 2005 yılı sonu itibariyle İsrail nüfusunun 6.8 – 7 milyon civarı olması beklenmektedir. Bu nüfusun yaklaşık %80'ini Yahudilerin oluşturması öngörülmektedir. Daha uzun vadeli öngörü çalışmalarında ise Arap nüfusunun toplam nüfusa oranının daha da yükselmesi beklenmektedir. 2020 yılı sonunda ülke nüfusunun 8.2 – 9 milyon arasında olması öngörülmektedir. Bunun yaklaşık %77'sini Yahudi nüfus oluşturacaktır.⁸Yahudi nüfusunun oransal olarak düşmesi beklentisi nedeniyle İsrail'deki hükümetler zaman zaman dünyadaki Yahudilere İsrail'e göç etmeleri çağrısında bulunmaktadır.

Ülkenin kurucu unsurları da olan ilk Yahudi göçmenlerin Avrupa kökenli olması nedeniyle ilk gelenler Avrupalı değerlerini de yeni yaşam alanlarına taşımışlardır. İlk toplumsal ayrışma da klasik Avrupa demokrasilerinde olduğu biçimde, sosyalistlerle kapitalistler yani solla sağ arasında olmuştur. Henüz, İsrail kurulmadan 1920 ve 1930'larda ilk Yahudi partileri kurulduğu sıralarda temel ayrışma bu biçimdeydi. 1950'lerde İsrail'de soldaki bir parti ana vurguyu sosyal eşitliğe, sosyal hizmetlerin genişletilmesine, daha büyük bir kamu sektörüne, ekonomide devlet müdahalesine yaparken; sağcı bir parti eşitsizliğin normal ve doğal olduğunu, eşitlik söyleminin ütöpik ve gerçeğe aykırı olduğunu dile getirmekteydi. Sosyal devlete karşı çıkan sağcı politikacılar özel teşebbüs ve serbest rekabet yanlısı olup sendika faaliyetlerine de karşıydılar. Bugün için bu durum İsrail toplumunda bütünüyle değişmiş olup sosyo ekonomik bağlamda partiler merkeze yaklaşmışlardır. Örneğin, merkez sağdaki başat parti olan *Likud*, elli yıl öncesinin tersine sendikacılığı kabul etmekteyken, merkez soldaki başat parti olan İşçi Partisi ise özelleştirme ve serbest pazar ekonomisinden yana tavır koymaya başlamıştır (NEUBERGER, 2004).

İsrail'in kuruluşundan 1977 seçimlerine kadar ülkede başat siyasal gücü, sol bir parti görünümündeki İsrail İşçi Partisi veya onun selefi siyasal kurumlar oluşturmuştur. Bu partinin karşısında ise sağ eğilimli *Likud* partisi veya onun selefi siyasal kurumlar bir alternatif olarak durmuştur. Bugün için de bu iki parti birbirinin alternatifi olarak görülen iki büyük siyasal güçtür.⁹ Bununla

8 İstatistik Bürosu'nun verileri için bkz.:

http://www.cbs.gov.il/mifkad/popul00_051_e.htm, 08 Ekim 2004.

9 1980'lerden başlayarak İsrail siyasal yaşamında başat partileri oluşturan *Likud* ve İşçi Partisi'nin toplam milletvekili sayıları her seçimde azalırken dinci partilerin oyları artan bir eğilim göstermiş ve İsrail Parlamentosu'ndaki (*Knesset*) dinci partilerin ağırlığı artmıştır. Bkz.: (EHRlich, 2001:19-20).; 1980'lerden itibaren marjinal grupların yükselmesinde, özellikle çevre kasabalarda yaşayanlar ve yoksul kentlilerin oylarını başat partilerden çekmesi önemli bir neden oluşturmuştur.

birlikte, önde gelen bu iki siyasal kurum dışında, gerek uygulanan %1.5 genel barajlı nisbi temsil sisteminin bir sonucu gerek İsrail'in karmaşık toplum yapısının bir yansıması olarak çok sayıda siyasal parti bulunmaktadır. Bu partiler incelenmek istendiğinde siyasal eğilimleri itibariyle dörtlü bir ayırım yapılabilir: 1) Merkez ve Merkez'in Solundaki Partiler, 2) Merkez Sağ ve Milliyetçi Partiler, 3) Dinci Partiler ve 4) Arap Partileri.

I. MERKEZ VE MERKEZ SOL PARTİLER

Bugün için İsrail siyasal yaşamında yer almakta olan önemli merkez ve merkez sol partilerin başında İÇi Partisi, *Şinui* ve *Meretz-Yahad* gelmektedir.

Devletin kuruluşundan Mayıs 1977'ye kadar yirmidokuz yıl boyunca, hatta onun da ötesinde manda döneminde İsrail toplumu sosyalistlerce yönetilmiŐtir. Yirmidokuz yıllık dönemde, siyasal yaşamda hakim gücü, önce *Mapai* partisi, sonrasında halefi olan İÇi Partisi oluşturmuştur. Bu dönemde *Mapai*-İÇi Partisi'nin lider kadroları doktriner davranmaktan çok pragmatik bir anlayışı yönetime taŐımuŐlardır (EDELMAN, 1994:178). Bunda devletin kuruluşundan itibaren hiçbir zaman *Knesset*'te tek parti çoğunluğunun oluŐmamasının da etkisi büyüktür. 1948-1977 arasında *Mapai*-İÇi Partisi önderliğinde hükümetler kurulurken, 1977-1984 arasında *Likud* nderliğinde koalisyon hkmetleri kurulmuştur (EDELMAN, 1994:181). Koalisyon hkmetlerinin doğası da partileri doktriner davranmaktan çok pragmatizme iten bir etken olmuştur.

İÇi Partisi'nin selefi olan *Mapai* (İsrail lkesi İŐilerinin Partisi), henüz İsrail kurulmadan Büyük Britanya mandası sırasında 1930 tarihinde kurulmuştur. Parti, sosyalist ve siyonist görüşler taşıyan iki kurum olan 1919 yılında kurulan *Ahdut Haavoda* rgt ile 1906 yılında kurulan *Hapoel Hatzair* partisinin birleŐmesiyle ortaya çıkmıştır (ARIAN, 1998:109). *Mapai*'nin kurulmasının ardından parti içinde gcl bir sol kanat belirlemiŐtir. Sol kanat, özellikle, 1920 yılında kurulan ve *Mapai* ile organik bağları bulunan, merkezi yapısı çok gcl, ülkenin en büyük iÇi sendikası olan *Histadrut*'un¹⁰ (Genel

Sefarad kökenli Yahudiler, eski Sovyetler Birliği'nden gelen mavi yakalı iŐiler, Araplar ve düşük gelir grubuna mensup dinci kesimler siyaseten gclenmiŐlerdir. Bkz.: (HIRSCHL, 2001:321).

10 Günümüzde de etkin olan *Histadrut*, İsrail'de bir iÇi federasyonu olmasının ötesinde giriŐimci bir kurumdur. Bir iÇi sendikası olduğu kadar aynı zamanda gcl bir iŐveren konumundadır. Sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda da sosyal bir kurum olarak çalışan sendika, diğer ülkelerde görülen iÇi sendikalarından farklı bir yapı sunmaktadır. Bkz.: (TZABAG, 1995: 852-853).

İşçi Federasyonu) yapısından şikayetçiydi. Sol kanat daha az merkezi ve daha az güçlü bir sendikayı savunmaktaydı. Yerel birimlere özellikle *kibbutzlara* (kollektif tarımsal birim) önem verilmesini amaçlamaktaydı. Bunun sonucunda 1941 yılında parti içinde kendini *Siah B* olarak adlandıran bir klik ortaya çıkmıştır. Bu klik, Sovyetler Birliği ve Marksizme daha yakın durmaktaydı. 1942 yılında *Siah B* kliği, *Mapai*'den ayrılmış ve *Ahdut Haavoda* adını alarak bu adı tekrar siyasal yaşama sokmuştur. 1948 yılında, *Ahdut Haavoda* partisi ve kendisi gibi *kibbutz* hareketine yakın duran *Haşomer Hatzair* hareketi bir araya gelerek *Mapam*'ı (Birleşik İşçi Partisi) oluşturmuşlardır. 1954 yılında, *Mapam* içinde *Haşomer Hatzair* kanadının aşırı Sovyet yanlısı politikalarından rahatsızlık duyan *Ahdut Haavoda* kökenliler *Mapam*'ı terk etmişler ve *Ahdut Haavoda* adını bir kez daha siyasal yaşama sokmuşlardır. *Ahdut Haavoda* Partisi ile *Mapai*, 1965 seçimleri öncesinde ise seçim ittifakı kararı almışlardır. (ARIAN, 1998:110-111).

Ahdut Haavoda Partisi ve *Mapai* arasındaki seçim ittifakı, *Mapai* içinde oluşmaya başlayan önemli ayrışmanın başta gelen nedenlerinden biri olmuştur. 1965 seçimleri öncesi *Mapai* büyük bir sarsıntı geçirmiş, partinin sembol adı David Ben-Gurion başta olmak üzere Moşe Dayan, Şimon Peres, İzak Navon ve diğer bazı önemli adlar ayrılarak, *Rafi* partisini kurmuşlardır. Ancak bir süre sonra Ben-Gurion dışındaki adlar¹¹ yeniden eski partileri ile işbirliği yapma kararı vermişler ve İsrail İşçi Partisi'nin kurulmasına giden yolu açmışlardır. 1968'de seçimde işbirliği yapan *Mapai* ile *Ahdut Haavoda* partisi aralarına *Rafi*'yi de alarak İşçi Partisi'ni kurmuşlardır (ZOHAR, 1974:44-45). 1969 seçimlerinde bu kez İşçi Partisi ve ülkenin önde gelen bir diğer sol partisi olan *Mapam*, "İsrail İşçi İttifakı"nı oluşturmuşlardır. Bu iki partinin ittifakı, 1969 sonrasında da 1973,1977, 1981 ve 1984 seçimlerinde de sürmüştür. 1984 seçimleri sonucunda dönüşümlü başbakanlık esasına dayanan İşçi Partisi ile *Likud* arasında kurulan Ulusal Birlik Hükümeti'ne karşı çıkan *Mapam*, 1988 seçimlerine tek başına katılmıştır (ARIAN, 1998:107). 1988'de İşçi Partisi ise gene bir ittifak içersinde yer almıştır. Bu kez İşçi Partisi'nin partneri, 1993-2003 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yapan, eski bir *Likud* mensubu Ezer Weizman'ın 1981'de kurduğu *Yahad* adlı parti olmuştur (ARIAN, 1998:100). 1988 seçimleri sonucunda "İşçi İttifakı" otuzdokuz sandalye kazanırken, *Likud* kırk sandalye kazanmıştır. Ancak bu kez *Likud*'un potansiyel koalisyon ortaklarının 1984'e göre daha büyük sayıda olması nedeniyle dönüşümlü

11 Ben-Gurion partinin diğer önemli adlarıyla birlikte hareket ememiş ve 1969 seçimleri öncesi "Devlet Listesi" adıyla bir seçim listesi oluşturmuştur. Bkz.: (ARIAN, 1998:94).

başbakanlık uygulamasına gidilmemiş ve başbakanlığı *Likud* lideri şamir üstlenmiştir. İşçi Partisi lideri şimon Peres maliye bakanı olurken partinin bir diğer güçlü adı olan eski başbakanlardan İzak Rabin savunma bakanı olmuştur (ARIAN, 1998:115).

1992 seçimleri öncesi yapılan İşçi Partisi kongresinde İzak Rabin, şimon Peres'i yenilgiye uğratmış ve partinin liderliğini devralmıştır. İzak Rabin liderliğinde seçimlere giren İşçi Partisi seçimlerde büyük bir zafer kazanmış ve seçim sonucunda kurulan hükümette Rabin başbakan ve savunma bakanı olurken, Peres de dışışleri bakanlığına atanmıştır (ARIAN, 1998:115-116).

1996 seçimlerine İşçi Partisi, Kasım 1995'te başbakan Rabin'in bir suikaste kurban gitmesi üzerine, parti liderliğini tekrar üstlenen Peres'in başkanlığında girmiştir. Bu seçimlerde İşçi Partisi, *Knesset*'te en büyük grubu oluşturmuş, ancak ilk kez bu dönemde yapılan doğrudan başbakanlık seçimlerinde Peres, *Likud* lideri Netanyahu'ya karşı yarısı yitirmiş ve yeni hükümet *Likud* lideri Netanyahu önderliğinde kurulmuştur (ARIAN, 1998:116).

1999 yılında yapılan erken seçimlerde, doğrudan Başbakanlık seçimini İşçi Partisi'nin yeni lideri Ehud Barak kazanmıştır. İşçi Partisi, *Knesset* seçimlerine ise eski *Likud* mensubu siyasetçilerden David Levi'nin kurduğu *Geşer* partisi ve ılımlı dinci parti *Meimad*'la "Tek İsrail" (*Israel Ahat*) adıyla bir seçim listesi oluşturarak ittifak halinde girmiş ve en büyük grubu oluşturmuştur. Ancak, Barak liderliğindeki hükümet, ülkede siyasal istikrarı sağlayamamış ve *Likud*'un yeni lideri olan Ariel şaron'un 2000 yılı Eylül ayında Kudüs'te Harem'ř-şerif'te yaptığı bir yürüyüş sonrasında başlayan II. *İntifada*'yı izleyen gelişmeler sonucunda 2001 yılında erken Başbakanlık seçimlerine gidilmiştir. Bu seçimlerde *Likud* lideri şaron oyların %62.4'n, Barak ise %37.6'sını almış ve Barak başbakanlığı kaybetmiştir.¹²

2003 yılında yapılan genel seçimlere, İşçi Partisi bir önceki seçimde partnerlerinden biri olan *Meimad* ile ittifak halinde "İşçi Partisi-*Meimad*" adında bir listeye katılmıştır. Bu seçimlerde partinin liderliğini ülkedeki çeşitli siyasal kesimlerle sıcak ilişkileri olan Hayfa'nın eski belediye başkanı Amram Mitzna stlenmiştir. Seçim sonucunda "İşçi Partisi-*Meimad*" *Knesset*'teki ikinci büyük grubu oluşturmuştur. Parti, seçim sonrasında şaron'un başbakanlığında kurulan hükümette yer almamış ve ana muhalefette kalmıştır.

İşçi Partisi, ülkenin kuruluş döneminde İsrail'deki pek çok sosyalist organizasyonun kurucusu rolünü üstlenmiştir. Bugün için serbest pazar ekonomisini desteklemesi ve ayrıca oy tabanını daha çok beyaz yakalılar ile

12 Bkz.: <http://www.knesset.gov.il/elections01/eresults.htm>, 05 Ocak 2004.

serbest meslek mensupları oluşturmasına karşın özellikle işçi hakları konusunda hassasiyetini korumaktadır. Parti, ülkede dinin oynadığı rol bakımından *status quo*'nun değişmesinden yanadır. Örneğin, *Şabat*¹³ gününde kamu taşımacılığının serbest bırakılmasını savunmaktadır. Ülkenin laikleştirilmesi gerektiğini savunmakta ancak seçimlerde ortak liste oluşturduğu ılımlı dinci *Meimad* partisi nedeniyle bu söylemini yüksek sesle dile getirmemektedir. Filistinlilerle ilişkiler konusundaki partinin düşünceleri incelendiğinde ise; İşçi Partisi'nin ülkenin diğer başat partisi *Likud*'a göre oldukça ılımlı bir çizgide olduğu görülmektedir. 2003 seçimleri öncesinde parti lideri Amram Mitzna, Filistinlilerle yeniden görüşmelere başlanması gerektiğini ve hatta bunun için Filistin tarafından gelen şiddetin durdurulma koşulunun aranmayabileceğini söylemiştir. Mitzna, Yaser Arafat'ın Filistinlilerin başında kaldığı sürece onunla görüşmelerde bulunulması gerektiğini de dile getirmiştir.¹⁴

İsrail siyasal yaşamında bir diğer önemli merkez sol partiyi *Meretz-Yahad* oluşturmaktadır. Son seçimler olan 2003 seçimlerine *Meretz* adıyla giren bu partinin kaynağını aldığı asıl kökü *Mapam* partisi oluşturmaktadır. 1984 yılında İşçi Partisi'nin *Likud* ile koalisyon kurması üzerine *Mapam*, İşçi İttifakı'ndan ayrılmış ve 1984-1988 yılları arasında Ulusal Birlik Hükümetleri döneminde muhalefet pozisyonunu almıştır. *Mapam*, 1988 seçimlerine tek başına girmiş ve 1992 seçimleri öncesinde Yurttaş Hakları Hareketi (*Ratz*)¹⁵ ve

13 *Şabat*: Yahudilikte kutsal tatil günü. Her cuma günbatımından başlayıp cumartesi akşamüstüne dek sürer. Bugün İsrail'de *Şabat* gününde kamu taşımacılığında, iş, eğlence ve kültür yaşamında çok ciddi sınırlamalar mevcuttur.

14 Bkz.:

<http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244275&contrasID=2 &subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.

15 Yurttaş Hakları Hareketi'nin kuruculuğunu Şulamit Aloni yapmıştır. Aloni, 1969 yılında "İsrail İşçi İttifakı"ndan *Knesset*'e üye olarak seçilmiş ancak kısa bir süre sonra İşçi Partisi yönetimiyle bir çatışma içersine girmiştir. Bu nedenle, 1973 seçimleri öncesinde Aloni'ye parti listesinin altlarında, seçilmesi kuşku bir yer verilmesi beklenmekteydi. Bu durum karşısında Aloni, "Yurttaş Hakları Hareketi" adıyla kendisi bir liste oluşturmuştur. 1973 seçimlerinde Yurttaş Hakları Hareketi üç sandalye kazanmıştır. Partiyeye destek, özellikle *Likud*'a oy vermek istemeyen ancak 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın faturasını "İşçi İttifakı"na kesmek isteyen kesimlerden gelmiştir. Ardından 1974'de parti üç sandalyesiyle, İzak Rabin'in, hükümeti Ulusal Dinci Parti olmaksızın kurma çabaları sırasında kilit bir duruma gelmiştir. Ancak, Aloni'nin partisi hükümette uzun süre yer almamış yerine Ulusal Dinci Parti gelmiştir. Yurttaş Hakları Hareketi, 1992'de *Meretz*'in bir parçası olmadan önce tek başına son olarak 1988 seçimlerine katılmış ve beş sandalye kazanmıştır. Bkz.: (ARIAN, 1998:139).

Şinui ile birlikte, *Meretz* siyasi oluşumunu yaşama geçirmiştir. 1992 seçimleri sonrası *Meretz*, İzak Rabin başkanlığında kurulan hükümete katılmış ve barış insiyatifi, yurttaşlık hakları ve sosyal güvenlik ile ilgili politikalarda önemli roller üstlenmiştir (ARIAN, 1998:117). Parti, 1996 ve 1999 seçimlerinde kazandığı sandalye sayısı bakımından orta sıralarda yer almıştır. 2003 seçimlerine Yossi Sarid liderliğinde giren parti beklentilerin altında bir oy almış ve *Knesset*'teki sandalye sayısı altıda kalmıştır.

Meretz sosyal demokrat kimlikli bir parti olarak gerek 1999 seçim beyannamesinde gerek 2003 seçim beyannamesinde Filistinlilerle barış yapılması yönünde görüşler ileri sürmüştür. İlke olarak özelleştirmelere karşı olmayan parti, bununla birlikte özelleştirilecek işletmelerin ulusal kimliğinin sürmesinden yanadır. Bütçeden eğitimimin aldığı payın artırılması ve toplumun yoksul kesimlerine devletin maddi yardımıda bulunması gerektiğini savunmaktadır. İsrail'de din-devlet ayırılığını net biçimde savunan *Meretz*, devletin yönetimi ve koruması altındaki dinsel bütün kurum, etkinliklerin ve sınırlamaların ortadan kaldırılmasına söylemlerinde yer vermektedir. Parti, özellikle insan hakları konusunda duyarlı bir giide durmaktadır.¹⁶

2003 yılının Aralık ayında, *Meretz*'in, İşçi Partisi'nden kopan etkin adlar olan Yossi Beilin ve Yael Dayan tarafından 2002 Temmuz'unda kurulmuş olan bir sol hareket görünümündeki *Şahar* ile birleşeceği ve *Yahad* adıyla yeni bir sosyal demokrat siyasal oluşumun yaşama geçirileceği ve bu hareketin Mart ayında yeni liderini seçeceği duyurulmuştur.¹⁷ Yahad kongresi 16 Mart 2004 tarihinde toplanmış ve yeni parti için liderlik yarışına Yossi Beilin ve *Meretz* partisinden milletvekili olan Ran Cohen girmişlerdir. Yarışı milletvekili olmamasına karşın Beilin kazanmıştır. Beilin, özellikle barış konusunu ne çıkaran bir siyasi figürdür. "İki Halk iki Devlet" formülünü savunan Beilin, Kudüs'n iki devletin de başkenti olmasını savunmakta ve 1967 savaşı öncesi sınırları küçük düzenlemeler yapılması kaydıyla İsrail'in sınırları olarak kabul edilmesi görüşünü ortaya koymaktadır. Ayrıca Batı şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimlerinin bütünüyle kaldırılması gerektiğini ve Golan Tepeleri'nin Suriye'ye verilebileceğini söylemektedir.¹⁸

Şinui (Değişim) partisi özellikle laik kimliği ile öne çıkan bir partidir. *Şinui*, bir siyasal hareket olarak ilk kez 1973 Ekim Savaşı sonrası Tel Aviv

16 Bkz.:<http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244272&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.

17 Bkz.: <http://www.meretzusa.org/faq.shtml#newname>, 13 şubat 2004.

18 Bkz.: <http://www.haaretz.com/hasen/spages/40540.html>, 18 Mart 2004.

Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Amnon Rubinstein önderliğinde ortaya çıkmıştır. Bu hareket, 1977 seçimlerinde, eski Genelkurmay Başkanı ve ünlü bir arkeolog olan Yigael Yadin liderliğindeki Değişim İçin Demokratik Hareket (*Daş*) partisi içinde bir kanat olarak yer almıştır. Ancak *Daş* partisi fazla uzun ömürlü olmamıştır. Parti lideri Yadin de İbrani Üniversitesi'ndeki görevine geri dönmüştür. Buna karşın, partinin *Şinui* Kanadı bağımsız olarak 1981 seçimlerine katılmış, 1984 ve 1988 seçimlerinde de yarışa gene tek başına girmiştir. 1992 ve 1996 seçimlerinde ise *Şinui*, *Meretz* partisinin bir kanadı olarak seçimlerde yer almıştır (ARIAN, 1998:133-137). 1999 seçimleri öncesinde *Şinui*, bir siyasi ittifak olan *Meretz*'den ayrılmış ve seçimlere tek başına katılmıştır. Ocak 2003'te yapılan son genel seçimlerde ise oylarını iki kattan fazla artırarak üçüncü parti konumuna gelmiştir. *Şinui*, 2003 seçimleri öncesinde ateşli biçimde dinci partilere cephe almış ve seçim sonucunda Knesset'teki en büyük grubu oluşturarak, sandalye sıralamasında, bir önceki seçimde üçüncü parti olan *Şas*'ın yerini almıştır. Kimi gözlemciler göre, *Şinui*'nin bu başarısı, son dönemdeki dinci partilerin de yükselişini sonlandıran bir durum olmuştur (DEL SARTO, 2003:41).

Şinui, merkezde yer alan bir parti olarak özellikle ülkedeki her türlü dinsel zorlamalara karşı çıkmaktadır. Devletin laikleştirilmesi görüşünü programında ve söylemlerinde öne çıkarmaktadır. Orta sınıflara dayanan parti, programında demokratik değerleri vurgulamakla birlikte siyonist kimliğinden de taviz vermemektedir. Ülkedeki özelleştirme uygulamalarına arka çıkmakla birlikte toplumun yoksul kesimlerinin devletçe desteklenmesi ve anaokuldan yükseköğretime kadar eğitimin parasız olması gerektiği düşüncesindedir. *Şinui*, devletin kâr amacı gütmeyen organizasyonlara mali destek vermesine, bu organizasyonların dinsel nitelikli olduğu gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Orta sınıfın vergi yükünün azaltılması partinin temel görüşlerindedir. Filistinlilerle ilişkilere yönelik partinin düşüncelerine bakıldığında; bir Filistin devletine karşı olunmadığı görülmektedir. Ancak, *Şinui*'nin Arafat'a karşı olumsuz bir bakış açısı bulunmakta ve Filistinlilerle görüşmelerin başka bir adla yapılmasından yanadır.¹⁹

Knesset'te yer alan sol partilerden bir diğerini *Am Ehad* (Tek Ulus) adlı sosyal demokrat kimlikli parti oluşturmaktadır. Çalışan ve ücretli kesimi taban olarak seçen partinin liderliğini ülkenin en büyük işçi federasyonunun başkanlığını da üstlenen Amir Peretz yapmaktadır. Barış sürecinin önemini

19 Bkz.:<http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244284&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.

ikinci plana iten partinin ana vurgusunu sosyal ve ekonomik içerikli konular oluşturmaktadır. Parti, ülkedeki tüm vatandaşlar için sosyal ve ekonomik eşitlik taraftarıdır.²⁰ Parti Filistinlilerle yapılacak olan barış sürecini desteklediğini açıklamakla birlikte ne işgal altında tutulan bölgeler ne de bu bölgelerde yaşayan Yahudi yerleşimcilerin buralardan çıkartılıp ıkartılmamasına ilişkin net bir görüş ortaya koymamaktadır. Parti programındaki ekonomik görüşler incelendiğinde; toplumun çalışan kesimlerinin güçlendirilmesinin temel hedef olduğu görülmektedir. Örneğin, kamu işletmelerinin özelleştirilmesine karşı çıkılmakta ancak bu işletmelerde çalışmakta olan işçilerin haklarının zedelenmemesi için gerektiğinde çalışanlar ve işletmenin yeni sahibi olmayı hedefleyenler arasında bir anlaşmaya varılması gerektiği görüşünü ortaya koymaktadır. Parti, bütçede yer alan sosyal hizmetlere ayrılan payların azaltılmasının da kesinlikle karşısında durmaktadır. Ayrıca, insan emeğinin ön planda olduğu küçük işletmelerin ve küçük esnafın çeşitli sosyal ve ekonomik araçlarla desteklenmesini savunmaktadır.²¹

Parlamento dışında kalmakla birlikte sol kanatta yer alan iki önemli siyasal parti ise "Yeşil" kimlikli partilerdir. Bu partilerden *Ale Yarok* (Yeşil Yaprak) partisi, marihuana ve seks konusunda serbest düşünceler savunmaktadır. Filistinlilerle toprak konusunda uzlaşılabileceğini ve kesin bir din-devlet ayırımını savunan parti²² 1999 ve 2003 seçimlerinde %1 civarında oylar almıştır. "Yeşil" kimlikli diğer parti *Hayerukim*'dir (Yeşil Parti). evreciliği temel ideoloji haline getiren parti 1999'da ve 2003'te barajın oldukça altında oylar almıştır.

II. MERKEZ SAĞ VE MİLLİYETÇİ PARTİLER

İsrail siyasal yaşamında merkez sağ eğilimli olarak kabul edilen en önde gelen parti, ülkenin İşçi Partisi ile birlikte başat partisi kabul edilen *Likud*'dur. İsrail İşçi Partisi gibi *Likud* da, çeşitli siyasi unsurların çeşitli evrelerden geçerek bir araya gelmesiyle oluşmuştur. *Likud*'un tarihsel olarak en önemli unsurunu, siyasal ve ideolojik olarak asıl köklerinin bulunduğu, siyonist ideolojiyi sağ kanatta temsil etmiş olan *Herut* partisi oluşturmaktadır. *Herut*, manda yönetimi boyunca Araplara ve Büyük Britanya glerine karşı eylemler yapan bir Yahudi yer altı rgt olan *Irgun*'un lideri Menahem Begin tarafından 1948'de kurulmuştur. *Likud*'u oluşturan bir diğer siyasi unsur ise

20 Bkz.: <http://www.israelvotes.com/demo/platforms.html>, 09 Nisan 2004.

21 Bkz.:<http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244282&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Ekim 2004.

22 Bkz.: <http://www.israelvotes.com/demo/platforms.html>, 09 Nisan 2004.

Liberal Parti'dir. Liberal Parti²³, İsrail'in kurulmasından önceki ve Devlet'in ilk yıllarında siyasal yaşamda yer alan Genel Siyonistler'in bir devamı niteliğindedir. 1965 seçimlerinde *Mapai*'nin *Ahdut Haavoda* ile ittifak yapması üzerine *Herut* partisi de diğer sağcı parti olan Liberal Parti ile *Gahal* bloğunu oluşturmuştur. 1973'de de *Gahal* bloğuna *Özgür Merkez*²⁴ ve *La'am*²⁵ partileri de katılmaya karar vermişler ve böylece *Likud* bloğu kurulmuştur (ZOHAR,

- 23 Liberal Parti, Genel Siyonistler'in devamı niteliğindedir. Genel Siyonistler, Dünya Siyonist Organizasyonu içinde temel grubu oluşturan bir hareketti. Genel Siyonistler 1920'lerde "A Fraksiyonu" ve "B Fraksiyonu" olmak üzere iki fraksiyona ayrılmıştır. A fraksiyonu'nun liderliğini aynı zamanda Dünya Siyonist Organizasyonu başkanı da olan sonradan ülkenin ilk cumhurbaşkanlığı görevini de üstlenecek olan Haim Weizman yapmaktaydı. A fraksiyonu çalışan kesime daha yakın ve manda yönetimiyle daha uzlaşmacı bir politikadan yanayken, B fraksiyonu daha çok özel girişimden yana, burjuva ve orta sınıfa dayanan bir hareket görünümündeydi. 1930'larda A fraksiyonu "İlericiler" adını benimserken B fraksiyonu ise "Genel Siyonistler" adını korumayı sürdürdü. İsrail Devleti'nin kurulmasıyla da bu iki hareket iki ayrı parti olarak siyasal yaşamdaki yerlerini sürdürdüler ve yapılan seçimlerde yarıştılar. 1961 yılında "İlericiler" ve "Genel Siyonistler" bir araya gelerek Liberal Parti'yi kurmuşlardır. Ancak 1965 yılında Liberal Parti içinde yer alan Genel Siyonistler kanadının *Herut*'la birlikte *Gahal* bloğunu oluşturması kararı vermesi üzerine, partinin "İlericiler" kanadı partiyi terk ederek Bağımsız Liberal Parti'yi kurmuşlardır. Bağımsız Liberal Parti kuruluşunun ardından, İşçi Partisi'ne yakın duran bir oluşum görünümü sergilemiş ve İşçi Partisi liderliğinde kurulan koalisyon hükümetlerinde görev almıştır. Bu birliktelik sonucunda 1984 seçimleri öncesinde Bağımsız Liberal Parti; İşçi Partisi ve *Mapam* ile birlikte "İşçi İttifakı" içinde yer almıştır. Bkz.: (ARIAN, 1998:125).
- 24 *Likud* bloğunu oluşturan unsurlardan biri olan "Özgür Merkez" in ortaya çıkışı *Herut* içersindeki bir kişisel çekişmeden kaynaklanmıştır. 1965 seçimleri öncesinde *Mapai* – *Ahdut Haavoda* ittifakının Ben-Gurion'u yenilgiye uğratan Levi Eşkol liderliğinde gerçekleşmesi üzerine *Herut* içersinde de Begin'in liderliğine karşı çıkanlar bir grup oluşturmuştur. Bu grubun liderliğini eski bir Irgun eylemcisi ve bir ceza avukatı olan Şmuel Tamir yapmaktaydı. Parti yönetimi ile mücadeleye giren Tamir, partiden 1 yıl süreyle uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine Tamir, "Özgür Merkez" adıyla yeni bir siyasal oluşumu yaşama geçirmiştir. Bkz.: (ARIAN, 1998:121).
- 25 Ben-Gurion'un 1965'te kurduğu *Rafi* partisinin 1968'te İşçi Partisi'ni oluşturan unsurlardan biri olmasına karşın, Ben-Gurion, partinin diğer önemli adlarıyla birlikte hareket ememiş ve 1969 seçimleri öncesi "Devlet Listesi" adıyla bir seçim listesi oluşturmuştur. Ancak bu oluşum seçimlerde %3.1'lik oy oranıyla ancak dört sandalye elde ederek fazla bir varlık gösterememiştir. "Devlet Listesi" bir süre sonra birkaç partiden oluşan *La'am* adlı oluşumun bir parçası olmuştur. Ben-Gurion'un 1970'de siyasal yaşamdan çekilmesiyle başsız kalan bu siyasal hareket 1973'de *Likud*'u oluşturan unsurlardan birine dönüşmüştür. Bkz.: (ARIAN, 1998:118).

1974:48). Ancak *Likud* içindeki partilerin tüzel kişilikleri sürmüştür. *Likud*'un resmi olarak tek parti durumunda, türdeş bir yapıya kavuşması ise 1988 yılında gerçekleşmiştir (ARIAN, 1998:126).

1992 seçimlerine tek başına giren *Likud*, 1996 seçimlerine bir seçim ittifakıyla katılmıştır. Bu seçimlerdeki *Likud*'un önderliğindeki ittifak "*Likud-Geşer-Tzomet*"²⁶ adıyla belirmiştir. *Likud*'un lokomotif rolünü üstlendiği  partili bu seçim listesi, *Knesset* seçiminde İşçi Partisi'nin gerisinde kalmış ancak ilk kez yapılan doğrudan başbakanlık seçimlerini *Likud* lideri Benyamin Netanyahu, İşçi Partisi lideri şimon Peres'e karşı kazanmıştır (ARIAN, 1998:114).

1999 seçimlerine *Likud* tek başına girmiş ve *Knesset* seçimlerinde İşçi Partisi önderliğinde kurulan "Tek İsrail" adlı seçim listesinin ardından ikinci parti olmuştur. Parti lideri Netanyahu da başbakanlık seçimini Barak'a karşı yitirmiştir.

1999 seçimleri sonrasında *Likud* liderliğine partinin radikal kanadından Ariel şaron gelmiştir. şaron seçimlerden iki yıl sonra Barak'ı erken başbakanlık seçimlerine zorlamış ve bu seçimi Barak karşısında kazanmıştır.²⁷ Son yapılan 2003'teki seçimlerde *Likud* birinci parti olmuştur. Seçim sonrasında şaron liderliğinde kurulan hükümetlerde, *Likud*, kabinenin en çok sandalyeye sahip partisi olmuştur.

26 Bu oluşumun doğuş nedeninin de kökeninde parti içi anlaşmazlıklar bulunmaktadır.

1993 yılında Benyamin Netanyahu'nun *Likud* lideri olmasıyla birlikte partinin önde gelen adlarından olan David Levi arasında siyasal bir çekişme meydana gelmiş ve sonuçta Levi'nin partiyi terk ederek, *Geşer* (Kpri) adıyla yeni bir parti kurmasına yol açmıştır. *Likud*'un ittifak yaptığı bir diğer parti olan *Tzomet*, Lübnan Savaşı sonrası, eski Genelkurmay Başkanlarından Rafael Eitan tarafından kurulmuştur. *Tzomet* 1984 seçimlerine kendisi gibi benzer görüşler taşıyan, 1979'da kurulmuş *Tehiya* partisi ile ittifak yaparak katılmış ve bu ittifak seçimlerde beş sandalye kazanmıştır. 1988 seçimlerine ayrı ayrı giren bu iki partiden *Tehiya*  sandalye kazanırken *Tzomet*'in kazandığı sandalye sayısı ikide kalmıştır. 1992 seçimlerinde ise *Tzomet* sekiz sandalye kazanarak bu seçimleri *Likud*'un yitirmesindeki en büyük etkenlerden biri olmuştur. *Tehiya* ise bu seçimlerde %1.2'lik oy oranıyla barajı geçememiş ve siyasetten silinmiştir. Bkz.: (ARIAN, 1998:123-124). 1999 seçimlerine tek başına giren *Tzomet* bu seçimlerde tam anlamıyla hezimete uğramış ve %0.1 oranında oy almıştır. Bkz.: <http://www.knesset.gov.il/elections/eindex.html>, 05 Ocak 2004. Son yapılan 2003'teki genel seçimlerde oyları daha da düşmüş ve sadece %0.06 oranında oy toplayabilmiştir. Bkz.: <http://www.knesset.gov.il/elections16/eng/results/regions.asp>, 05 Ocak 2004.

27 Bkz.: <http://www.knesset.gov.il/elections01/eresults.htm>, 05 Ocak 2004.

Likud, İsrail politikasında sağ kanattaki diğer partilerle karşılaştırıldığında Filistin Devleti konusunda görece ılımlı bir çizgide durmaktadır. Sağ kanatta yer alan diğer milliyetçi partiler bir Filistin Devleti'ne kesinlikle karşı çıkarken, *Likud* yöneticileri, bütün şiddet eylemlerinin durdurulması durumunda bu konunun müzakere edilebilir olduğunu dile getirmektedir. Ancak, Arafat konusunda katı bir tutum söz konusudur. Karşılarında Filistinli başka bir ad görmek isteyen *Likud*'un başını çektiği son dönemlerdeki hükümetler, çeşitli kereler Arafat'ı Filistinlilerin başından uzaklaştırmak istemişler ancak başarılı olamamışlardır. Partinin dine ilişkin görüşlerine bakıldığında ise; *status quo*'nun sürmesi düşüncesiyle karşılaşılmaktadır. *Şabat* günündeki yasak ve sınırlamaların sürmesinden yanadır. *yeşivalar*'da (din eğitimi veren kurumlar) eğitim gören öğrencilerin de rahatlıkla yükseköğretime devam edebilmesini savunmaktadır. Ekonomik görüşler bağlamında ise *Likud*, Batı dünyasındaki merkez sağ partilerin çizgisinde görüşler savunmaktadır. Ülkenin kuruluş yıllarında ortaya çıkan sosyalist kurumların tasfiyesinden yana olup özel girişimlerin özendirilmesi gerektiği düşüncesi programının ana konularındandır.²⁸

Likud dışında milliyetçi sağ partilerin en önde gelenini, aslında üç partili siyasal bir platform olan *Halchud HaLeumi* (Ulusal Birlik) oluşturmaktadır. *Halchud HaLeumi*'yi oluşturan partiler *Moledet*, *Tekuma* ve *Yisrael Beitanu*'dur. Sağ milliyetçi ve laik çizgideki oluşum, Filistinliler konusunda radikal görüşler taşımaktadır. Batı Şeria ve Gazze'deki Arapları diğer Arap ülkelerine göndermeyi savunmaktadır.²⁹ 1999 seçimlerinde *Moledet* ve *Tekuma* partileri, *Herut*³⁰ partisiyle birlikte *Halchud HaLeumi* adlı bu ittifak içinde yer alırken *Yisrael Beitanu* seçimlere bağımsız kendi kimliğiyle girmiştir. Radikal

28 Bkz.: <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244273&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004; <http://www.lookstein.org/resources/elections/handout.htm>, 11 Temmuz 2004.

29 Bkz.: <http://www.israelvotes.com/demo/platforms.html>, 09 Nisan 2004.

30 1999'daki seçimlerde *Halchud HaLeumi*'nin unsurlarından biri olan *Herut*'un adı yeniden siyaset sahnesine, İsrail tarihindeki ünlü politikacılardan Menahem Begin'in oğlu Benny Begin tarafından 1998 yılında çıkarılmıştır. Radikal milliyetçi görüşleri olan *Herut*, Tevrat bağlamında "Büyük İsrail" ülküsünü gütmektedir ve barış amacıyla toprak tavizine kesinlikle karşıdır. 1999 seçimleri sonrası, seçimlerde başarısız olduğu gerekçesiyle Begin siyasetten çekilmiş ve yerine Michael Kleiner gelmiştir. Kleiner başa geçmesinin ardından da partisini *Halchud HaLeumi* bloğundan çekmiştir. Bkz.: <http://www.us-israel.org/jsource/Politics/Herut.html>, 09 Nisan 2004. Son yapılan seçimlere herhangi bir ittifaka katılmaksızın, tek başına, Kleiner liderliğinde katılan parti %1.15'lik oy oranıyla barajın altında kalmıştır. Bkz.: <http://www.knesset.gov.il/elections16/eng/results/regions.asp>, 05 Ocak 2004.

milliyetçi çizgideki oluşumların başında gelen *Halchud HaLeumi* İsrail'in yalnızca Yahudilere ait olduğu söylemini ön plana çıkarmaktadır. Batı Şeria ve Gazze'de kurulacak bağımsız bir Filistin devletinin kesinlikle karşısında yer almakta ve bu topraklarda bulunan Yahudi yerleşimcilerin boşaltılmasını kabul edilemez bulmaktadır. *Halchud HaLeumi* kamu işletmelerinin özelleştirilmesinden yanadır ve bunun ülkede ekonomik canlanma yaratacağını savunmaktadır. Yeni göçmenlerin de sosyal bakımdan desteklenmesi gerektiği görüşü son seçim beyannamesindeki öncelikler arasında yer almıştır. Din konusunda ise *status quo*'nun korunmasından yanadır.³¹

2003 seçimlerinde yer alan milliyetçi ve laik partilerden bir diğerini *Yisrael B'Aliya* oluşturmaktaydı. Natan Őaranski tarafından kurulan ve eski Sovyetler Birliği'nden gelen göçmenlerin hareketi görünümünde olan partinin politikalarının odak noktasında göçmen sorunları bulunmaktaydı.³² Filistin devletine karşı olan *Yisrael B'Aliya*, zellikle Arafat'a karşı olumsuz bir tutum almakta ve Araplardan gelen Şiddet eylemlerine sertlikle yanıt verilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Parti, İsrail'in Yahudi kimliğinin sürmesini kesinlikle savunmasına karşın özellikle eski Sovyetler Birliği'nden gelen ve büyük oranda dine uzak duran göçmenlerin partisi olduğu için din-devlet ayırımını savunmaktaydı.³³ *Yisrael B'Aliya*, son seçimlerde iki sandalye kazanmış ve daha sonra bu partinin yeleri *Likud*'a katılmıştır.

III. DİNCİ PARTİLER

İsrail toplumu içinde bugün için en Şiddetli atışma noktalarının başında dinci-laik atışması gelmektedir.özellikle son dönemlerde dinci partilerin yükselişe geçmesi toplumdaki dinci-laik gerilimini artırmaktadır. İsrail toplumu dine bakış açıları bakımından dört ana gruba bölümlenebilir: Birinci grubu, aşırı dinci gruplar meydana getirmektedir. İsrail toplumunun %7'si bu gruplara mensuptur. Ancak bu oran Kudüs'te yaklaşık %30'dur. İkinci grubu, siyonist ve modern dinciler oluşturmaktadır. İsrail toplumundaki oranları %20-25'ler civarındadır. nc grubu, radikal laik olarak nitelendirilenler oluşturmaktadır ki bu grubun oranı %15-20'ler civarındadır. Dördüncü ve en büyük grubu ise toplumun yarısı oluşturmaktadır. Bu grup "Geleneksel Yahudiler" olarak nitelendirilmektedir. Bu grupta Yahudilik olgusu dini niteliğinden daha çok, bir kültür, bir gelenek, bir aidiyet bağı olarak belirlemektedir (ROSEN, 2004).

31 Bkz.:<http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=245128&contrassID=2 &subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Ekim 2004.

32 Bkz.: <http://www.israelvotes.com/demo/platforms.html>, 09 Nisan 2004.

33 Bkz.:<http://www.lookstein.org/resources/elections/handout.htm>, 11 Temmuz 2004.

İsrail’de dinci partiler *haredi* partiler olarak adlandırılmaktadır. *Haredi* partilerin en büyük özelliği siyonist ideolojinin dışında olmalarıdır. Bu gruba giren partilerin sınıflandırılmasında önde gelen ölçütlerden birini siyonist ideolojiyle yakınlık dereceleri oluşturmaktadır. Bugün için *Maftal* (Ulusal Dinci Parti) ve *Meimad* siyonist partilerle işbirliğine sıcak bakan *haredi* partilerdir. Buna karşın önde gelen diğer dinci siyasal oluşumlardan, Aşkenaz kimlikli *Yahadut Hatorah* ve Sefarad kimlikli *Şas*, siyonizme uzak duran kurumları oluşturmaktadır.

İsrail’deki dinci partiler köklerini dört ana partiden almaktadır. Bu partiler: *Mizrahi*, *Hapoel Hamizrahi*, *Agudat Israel* ve *Poalei Agudat Israel*’dir. Bu dört parti ilk kez 1949 seçimleri öncesi bir araya gelerek “Ulusal Dinci Cephe”yi oluşturmuşlardır. Bu seçimlerde hatırı sayılır bir başarı yakalayan bu gruplar arasında sonraki dönemde ideolojik ayrılıklar belirmeye başlamıştır. 1950’lerin ortalarında siyonizmle işbirliğine daha yatkın olan *Mizrahi* ve çalışan dinci kesimlere dayanan *Hapoel Hamizrahi* bir araya gelerek *Maftal*’ı kurmuşlardır (ARIAN, 1998:127-128). *Maftal*’ın temel ideolojisi, Yahudilik ve modernite arasında bir senteze ulaşmaya çalışmaktır. Buna karşın, *halaha* (Yahudilik’te günlük yaşamı ve dini yükümlülükleri düzenlemek amacıyla Tevrat döneminden günümüze kadar geliştirilen yasa ve hükümler toplamı) içinde bir değişiklikten yana değildir (EHRlich, 2001:22).Partinin temel ülküsünü “Büyük İsrail” anlayışı oluşturmaktadır. 1967 öncesi sınırlara çekilmenin, buradaki Yahudi yerleşimcilerin boşaltılmasının ve bir Filistin devletinin kesinlikle karşısındadır. Filistinlilerin bir duvarla Yahudi bölgelerinden ayrılması gerektiği görüşünü taşımakta ancak bunun 1967 sınırları temel alınarak yapılmasının karşısındadır. Bunun yerine tek tek Arap yerleşimlerinin çevrelenmesi gibi sert ve radikal önerileri bulunmaktadır. Özelleştirmeye destek vermekle birlikte çalışanların haklarının korunması söylemini de dile getirmektedir.³⁴

Siyonist partilerle işbirliğine yatkın olan bir diğer *haredi* parti ise *Meimad*’dır. *Meimad*, 1988 yılında *Maftal*’dan kopan bir grup tarafından kurulmuştur. *Meimad*, işgal altındaki topraklar konusunda, *Maftal*’a göre daha ılımlı bir çizgide durmaktadır. *Meimad* ilk kez girdiği 1988 seçimlerinde onbeşbin oy alarak *Knesset*’te temsil edilecek düzeye ulaşamamıştır (ARIAN, 1998:130-131). Sonraki seçimlerde kayda değer oylar alamayan parti son iki seçimde İşçi Partisi’yle ittifak halinde yarışa katılmıştır.

34 Bkz.:<http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=243818&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Ekim 2004.

Siyonist partilerle işbirliğine uzak duran siyasi hareketlerin başlıcalarını, *Yahadut Hatorah* ve *şas* oluşturmaktadır. *Mafdal* ve *Meimad*'a göre daha tutucu kanatta yer alan bu kurumların asıl kökenini *Agudat Israel* partisi oluşturmaktadır. *Agudat Israel* partisiyle hemen hemen aynı görüşleri taşımakla birlikte, taban olarak ağırlığı çalışan kesimlere veren *Poalei Agudat Israel* partisi son dönemde siyaset sahnesinden silinmiştir. *Agudat Israel* ve *Poalei Agudat Israel* partileri 1955, 1959 ve 1973 seçimlerine "Tevrat Dini Cephesi" adıyla birlikte girmişlerdir. 1988 seçimlerinden sonra *Poalei Agudat Israel* siyaset sahnesinden silinirken bundan sonraki seçimlere *Agudat Israel*, kendisinden kopan bir grubun oluşturduğu *Degel Hatorah* adlı partiyle *Yahadut Hatorah* (Birleşik Tevrat Yahudiliği) adlı bir siyasal oluşum meydana getirerek katılmıştır.

Agudat Israel kökenliler kendilerini siyonist olarak nitelemezler. İsrail hkmetini etkileme biçimlerini; Boston ya da Brooklyn gibi Yahudilerin çok yaşadıkları bölgelerin yerel hükümetlerini etkileme biçiminden farklı görmezler. Bununla birlikte, siyonist olmamalarına karşın İşçi Partisi ve *Likud* hkmetlerine destek vermeleri bu topluluğun bazı ayrıcalıklar edinmesine yol açmıştır. İsrail'de kural olarak askerliğin kadın ve erkek bütün yurttaşlar için zorunlu bir hizmet olmasına karşın, *Agudat Israel* partisi taraftarı kadınlar askerden bütünüyle muaf tutulurken, erkek yurttaşlar ise askerlik yapmak yerine *yeşivalarda* alışmaktadırlar. Ayrıca bu grubun "bağımsız" okullar olarak nitelendirilen ve giderleri kısmen Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmakla birlikte bakanlığın denetimi dışında kalan eğitim kurumları bulunmaktadır. *Agudat Israel* partisi yeleri 1988'e kadar ısrarla kabinede görev almaktan kaınmıřlar³⁵ ancak ilk kez 1988 yılında alışma Bakanlığı'nı ve 1996'da da Konut Bakanlığı'nın yönetimini ellerine almışlardır (ARIAN, 1998:128-129).

Etnik ve kişisel çekişmeler dinci partilerde sık yaşanan olgulardandır. Aşkenaz kökenlilerin egemenliği altında olan *Agudat Israel* partisi, 1984 yılında Sefarad kökenlilerin partiden ayrılmasıyla bir sarsıntı geçirmiştir. Haham Ovadia Yosef liderliğindeki bir grup Sefarad kökenli haham, *Knesset* adaylığı listesinde parti yöneticilerinin yeterince Sefarad kökenli adaya yer vermediği gerekçesiyle partiyi terk ederek, *şas* (Tevrat Koruyucuları) adıyla

35 İsrail'de *haredi* grupların "Devlet" kavramına bakışlarının büyük farklılık taşıması, bu grupların siyonizme soğuk bakmalarının ve hkmetten görev almaktan kaçınmalarının en büyük nedenidir. Çünkü bu grupların inancına göre; Devleti, yalnızca Mesih'in gelmesinin ardından Tanrı kurabilir. Bkz.: (DEL SARTO, 2003:54).

yeni bir siyasal partiyi yaşama geçirmişlerdir.³⁶ *Şas* partisi, Sefarad kökenlilerin bir siyasal oluşumu olarak ortaya çıkmasına karşın, *Agudat Israel* içersinde yer alan ve parti yönetimiyle çatışmaya giren Aşkenaz kökenli haham Eliezer Şah, partinin ruhani önderi olarak belirmiş ve Sefarad kökenlilerin partiden ayrılmasını teşvik etmiştir.³⁷ *Şas* partisi -son seçimi ayrık tutarsak- en hızlı büyüyen dinci parti görünümündedir. Parti, sorunları dinsel terimlerle dile getirmekte ve laik kurumları şiddetli biçimde eleştirmektedir (EHRlich, 2001:22).

Şas'ın hareket noktasında, Aşkenazlarla Sefaradlar arasındaki toplumsal eşitsizlikler bulunmaktadır. *Şas* yöneticileri, "ilerleme" ve "modernizasyon" adı altındaki uygulamaların Sefarad topluluğun sosyal planda toplumun alt katmanlarında yer almasına yol açtığı gerekçesiyle, salt *Mapai* ve onun mirasçısı siyasal kurumları sorumlu tutmayıp bir bütün halinde laik Aşkenaz siyonist ideolojiyi sorumlu tutmaktadır (CHETRIT, 2000:57). Parti yasama faaliyetlerinde dinin ağırlığının artmasından yanadır. Özellikle *halaha*'dan uzak oldukları gerekçesiyle eski Sovyetler Birliği'nden İsrail'e göçe karşıdır. *Şas*'ın tabanını ağırlıklı olarak yoksul ve eğitimsiz kesimler oluşturmaktadır. Bu nedenle partinin işçi haklarını öne çıkaran bir söylemi vardır. Özelleştirme uygulamalarında da işçi haklarının güvence altına alınması konusunda ısrarcı bir tutum sergilemektedir.³⁸

Şas partisi tarihindeki en büyük oy oranına 1999 seçimlerinde ulaşmıştır. 1999 seçimlerinde *Şas*'ın büyük oy sıçramasında, laik Sefarad seçmenlerin de bu partiye destek vermesi önemli bir neden oluşturmuştur. Bu seçimlerde *Şas*'ın

36 Sefarad kökenlilerin ayrı bir parti kurmalarını cesaretlendiren etkenlerin başında, 1977 seçimlerinde Sefarad kökenlilerin siyasal etkinliklerinin yoğun biçimde farkına varmaları gelmektedir. Bu seçimlerde, Sefarad kökenli seçmenlerin ağırlıklı olarak *Likud*'a yönelmesi, *Likud*'un seçimleri kazanmasında başta gelen unsurlardan birini oluşturmuştur. Ancak *Likud*'un beklentilere yanıt verememesi yeni siyasi oluşumları gündeme getirmiş ve *Şas* partisinden önceki Sefarad kökenli ilk siyasal parti olan *Tami* siyasal yaşama katılmıştır. Aşkenaz kökenlilerin ağırlıkta olduğu *Mafdal*'da önemli bir konumda bulunan Aharon Abuhatzera bu yeni siyasi harekete önderlik etmiştir. İlk katıldığı 1981 seçimlerinde ancak üç sandalye kazanabilen *Tami*, hegemonik Aşkenaz siyonist ideolojiye alternatif sunamaması nedeniyle başarısız olmuştur. 1984 seçimlerinde de başarısız olan parti, sonrasında *Likud*'a katılmıştır. Bkz.: (CHETRIT, 2000:54-56).

37 Dindar kökenlilerin çoğunun Eliezer Şah'ın dini kurumlarında eğitim görmesi Şah'ın bir ruhani lider olarak belirmesinin başlıca nedenidir. Bkz.: (CHETRIT, 2000:64).

38 Bkz.: <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244283&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004; <http://www.lookstein.org/resources/elections/handout.htm>, 11 Temmuz 2004.

seçmenleri öncellikle bağımsız Sefarad kimliklerini vurgulamak istemişlerdir (CHETRIT, 2000:59). 2003 seçimlerinde ise *Şas*, özellikle partinin eski lideri Aryeh Deri hakkında yürütülen adli soruşturmalar nedeniyle, önemli bir oy kaybına uğramıştır.

Agudat Israel içerisinde ikinci ayrışma bugün bu partinin *Yahadut Hatorah* içerisindeki partneri olan *Degel Hatorah*'ın ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1988 yılında *Agudat Israel*'in ikinci kez bölünmesine neden olan kişi gene, *Şas*'ın ortaya çıkmasında da başrolü oynanayan adlardan biri olan Eliezer şah'dır. şah, bu kez *Agudat Israel* içerisindeki rakip Aşkenaz grubun yeni bir *haredi* Aşkenaz kökenli parti kurulmasına ruhani önderlik etmiştir. *Degel Hatorah* adlı bu parti, girdiği ilk seçimler olan 1988 seçimlerinde iki sandalye kazanmıştır. 1988 seçimlerinde *Agudat Israel* beş sandalye kazanırken, *Şas* da altı sandalye kazanmıştır (ARIAN, 1998:132).

1992 seçimlerinden itibaren *Agudat Israel* ve *Degel Hatorah* seçimlere *Yahadut Hatorah* adıyla ortak liste oluşturarak katılmaya başlamıştır. *Yahadut Hatorah*'ın oylarında istikrarlı biçimde küçük de olsa artan bir eğilim söz konusudur.

IV. ARAP PARTİLERİ

Son yapılan Ocak 2003'teki genel seçimlerde İsrail'de Arap kimlikli dört parti yarışmıştır. Bu partiler şunlardır: 1. *Hadaş-Ta'al* (Barış ve Eşitlik İçin Demokratik Cephe). 2. Birleşik Arap Listesi. 3. *Balad* (Ulusal Demokratik Birliği). 4. İlerici Ulusal Birlik.

Bu partilerden *Hadaş-Ta'al* partisinin kökleri diğer Arap partilerine göre daha eskidir. Devletin ilk kuruluş yıllarında Arap seçmenlerin temsilcileri daha çok sembolik düzeyde kalmıştır. Arap temsilciler ülkedeki hakim parti olan *Mapai* içesinde yer almışlardır. İlerleyen zaman içerisinde, ağırlığını Yahudilerin oluşturduğu bir parti olmasına karşın, İsrail Komünist Partisi (*Maki*) Araplar için bir çekim merkezi olmaya başlamıştır. *Maki*'nin anti-siyonist duruşu ile BM Taksim Planı ve Moskova'nın ngrdğu üzere Filistin'de bir Arap devletinin kuruluşunu desteklemesi, bu partinin Araplar arasında destek kazanmasına yol açmıştır. İlk dört seçimde bu partiye verilen oyların üçte ikisi Yahudi oylarından oluşurken 1961 seçimlerinde, seçmenlerinin %47.5'i Araplardan oluşmuştur (SANDLER, 1995:939-940). 1965'te *Maki*'den ayrılan bir grup, *Rakah* (Yeni Komünist Liste) adıyla yeni bir siyasal oluşum ortaya çıkarmıştır. *Rakah*, *Maki*'ye göre daha anti-siyonist bir oluşumdur ve İsraili Arapların ulusal bir azınlık olarak kabul edilmesine taraftar olmasıyla, Arapların yeni çekim merkezi durumuna gelmiştir. 1977'de

Rakah, Yahudi Kara Panterler Hareketi³⁹ ile birleşmiş ve *Hadaş* partisini oluşturmuştur (ARIAN, 1998:137).

Hadaş, 2003 seçimlerinde *Ta'al* (Arap Yenileşme Hareketi)⁴⁰ ile işbirliği yapmıştır. Bu seçimlerde “Eşitliksiz bir demokrasi yoktur” sloganını kullanan parti, demokratik ve laik bir anayasanın yapılması ile İsraili Arapların ve kadınların haklarının geliştirilmesi üzerinde durmuştur.⁴¹ *Hadaş*, 1999 seçimlerine tek başına katılmışken 2003 seçimlerinde ise *Ta'al* partisi ile işbirliği yapmıştır.

Hadaş, başkenti Doğu Kudüs olacak biçimde bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasından yanadır. İsrail'in 1967 savaşıyla işgal ettiği tüm Arap topraklarından çekilmesini ve burada bulunan tüm Yahudi yerleşimlerin boşaltılmasını savunmaktadır. İşgal altındaki Filistin topraklarındaki uluslararası gözlemcilerin sayısının artırılması partinin söylemleri arasındadır. İsrail'in askeri politikalarına da şiddetle karşı çıkan *Hadaş*, İsrail'in nükleer programları ile kitle imha silahı yapımı çalışmalarından vazgeçmesi gerektiği ve askeri yükümlülükle ilgili olarak vicdani ret kurumunun kabul edilmesi konularına programında yer vermektedir. Sol kimlik taşıyan parti, İsrail halkının sosyo ekonomik olarak alt gruplarında yer alan Yahudi ve Arap tüm yurttaşların refah düzeyinin yükseltilmesi gerektiği görüşünü dile getirmektedir. İsrail'de her türlü etnik ayrıma karşı çıkan *Hadaş*, Arapların ulusal azınlık olarak tanımlanmasını istemektedir. Kadın haklarına da programında yer veren parti, kadınlara karşı yapılan her türlü ayrımcılığa karşı çıkmakta ve eşitsizlik yaratan tüm yasaların ortadan kaldırılması gerektiği görüşünü ortaya koymaktadır. Laik kimliğini vurgulayan parti, kesin bir din ve devlet işleri ayırımından yanadır. Ülkenin yazılı bir anayasaya sahip olması gerektiğini savunan *Hadaş*, anayasada devletin laik karakterinin vurgulanarak, insan

39 Sefarad kökenli Yahudilerin kurduğu bir siyasi hareket olan “Kara Panterler”, adını ABD'deki siyah Amerikalıların kurduğu bir hareketten esinlenerek almıştır. Toplumdaki eşitsizliklere bir başkaldırı hareketi olan bu akım, İsrail'deki Aşkenaz egemenliğine karşı toplumun daha yoksul ve eğitimsiz Sefarad kökenlilerinden destek almıştır. Bkz.: (CHETRIT, 2000:52-53) pp.52-53.

40 *Ta'al* partisi 1996 yılında kurulmuştur. Yasser Arafat'ın eski danışmanı Ahmed Tibi'nin başkanlığını yürüttüğü parti, 1999'da Arap partilerinden biri olan *Balad* partisi ile işbirliği yapmıştır. Parti, İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini ve başkenti Doğu Kudüs olan bir Filistin devletinin kurulmasını savunmaktadır. Bkz.: [http:// www.jnewsire.com/fact_sheets/parties/ta-al.asp](http://www.jnewsire.com/fact_sheets/parties/ta-al.asp), 10 Nisan 2004

41 Bkz.: <http://www.israelvotes.com/demo/platforms.html>, 09 Nisan 2004.

haklarını güvence altına alan hükümlerin yer almasını ve tüm yurttaşların eşit olduğunun ifade edilmesini istemektedir.⁴²

İsrail seçimlerinde yarışan bir diğer Arap kökenli siyasal oluşum olan Birleşik Arap Listesi'nin asıl kökenini ise Arap Demokratik Partisi oluşurmaktadır. Arap Demokratik Partisi, Abd Daruşe tarafından kurulmuş ve bu parti ilk kez 1988 seçimlerine katılmıştır. Partinin kurucusu Daruşe, 1984 seçimlerinde "İşçi İttifakı"ndan milletvekili seçilmiş ve 1987'de *İntifada*'nın başlamasıyla birlikte İşçi Partisi'nden ayrılmış ve kendi partisini kurmuştur. *Hadaş*'a göre daha ılımlı bir çizgide durmuş olan Arap Demokratik Partisi, protestonun ötesinde bir etki unsuru olmayı amaçlamıştır. 1988 seçimlerinde bir sandalye kazanan parti 1992'de iki sandalye kazanmıştır. 1996'da, sonraki dönemlerde de işbirliği yapacağı İslami Hareket ile ilk kez işbirliği yapmıştır (ARIAN, 1998:138). Parti, 1999 seçimlerinde Birleşik Arap Listesi'nin omurgasını oluşurmuş ve beş sandalye kazanmıştır. 2003 seçimlerinde oy kaybına uğramış ve sandalye sayısı düşmüştür.

Birleşik Arap Listesi, 1967 ncesi sınırları esas alan, Batı şeria ve Gazze'de bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasından yanadır. Parti ayrıca, Batı şeria ve Gazze ile Kudüs'n Arap bölümündeki tüm Yahudi yerleşimlerin sklmesini savunmaktadır. Birleşik Arap Listesi, din-devlet ayırımını savunmakta ve Arap kasabaları ile bölgelerinin mali açıdan desteklenmesini temel görüşleri olarak sunmaktadır.⁴³

Arap partilerinden bir diğeri, Hıristiyan kökenli bir Arap olan Azmi Bişara tarafından 1996 yılında kurulmuş olan *Balad* partisidir. Parti; demokrasi, insan hakları ve self-determinasyon hakkına vurgu yapmaktadır. İsrail'in bir Yahudi devletinden tüm yurttaşların eşit haklara sahip olduğu demokratik bir devlete dönüşmesi; 1948 savaşından itibaren mülteci konumuna düşmüş bütün Arapların yurtlarına dönmesi; Batı şeria, Gazze ve Doğu Kudüs'ten İsrail'in tümüyle çekilmesi ve bütünüyle bağımsız bir Filistin devletinin kurulması; partinin temel görüşleridir.⁴⁴ 1999 seçimlerinde *Ta'al* partisile işbirliği yapan *Balad*'ın lideri Bişara, 1999 başbakanlık seçimlerinde önce aday olmuş ancak daha sonra yarıştan çekilmiştir. 2001'de yapılan başbakanlık seçimlerinde,

42 Bkz.:<http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=245149&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Ekim 2004.

43 Bkz.:<http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=245148&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.

44 Bkz.: http://www.jnewsire.com/fact_sheets/parties/balad.asp, 10 Nisan 2004.

Bişara, Araplara seçimi boykot etmeleri çağrısında bulunmuştur.⁴⁵ Son yapılan seçimlere tek başına katılan *Balad*'ın oylarını artırdığı görülmektedir.

1988, 1992, 1996 seçimlerinde *Hadaş*'tan ve 1999 seçimlerinde Birleşik Arap Listesi'nden milletvekili olan Haşim Muhammed 2003 seçimlerinde İlerici Ulusal Birlik listesini oluşturmuştur. Ancak liste umduğu desteği bulamamış ve sadece %0.65 oranında oy toplayabilmiştir.⁴⁶

SONUÇ

İsrail toplumunun karmaşık yapısı ve uygulanan düşük barajlı nisbi temsil sistemi ülkede çok partili bir siyasal yaşamı ortaya çıkarmıştır. Ülkede, geleneksel olarak biri merkez sağ (*Likud*), diğeri de merkez soldan (İşçi Partisi) siyonist ideolojiye gönülden bağlı iki başat siyasal hareket bulunmaktadır. Ancak, İsrail siyasetindeki tek belirleyici etken sağ-sol eksenini olmayıp ülkede mevcut çeşitli çatışma ve ayrışmalar sonucunda pek çok farklı ideolojiye sahip siyasal parti ortaya çıkmaktadır. Siyonist olan-siyonist olmayan, Aşkenaz-Sefarad, dinci-laik, yerleşik-yeni göçmen çekişmeleri ve Arap-Yahudi çatışması ülkede pek çok siyasal hareketin doğmasına neden olmuştur. Ayrıca, bu çok farklı ideolojilerin çoğu kere kişisel çekişmeler nedeniyle birden çok partisi bulunmaktadır. Partiler, bunun sonucunda çok uzun ömürlü olmamakta, birleşmeler, ittifaklar vb. nedenlerle kurumsal kimlikler bir süre sonra çözülebilmektedir. Bununla birlikte, ülkenin siyasal tarihi göz önünde tutulduğunda; gelecekte de ülkenin başat siyasal hareketlerini, kurumsal kimliklerinin farklılaşma olasılığı bulunmakla birlikte, *Likud* ve İşçi Partisi veya bu geleneğin devamı niteliğindeki partilerin oluşturacağı söylenebilir. Ancak, toplumun heterojen yapısı sonucunda irili ufaklı pek çok siyasal parti ve oluşumun da ülke siyasal yaşamında yer almaya devam edeceği kesindir.

45 Bkz.: http://www.jnewsire.com/fact_sheets/parties/balad.asp, 10 Nisan 2004.

46 Bkz.: <http://www.knesset.gov.il/elections16/eng/results/regions.asp>, 05 Ocak 2004.

Ek: Knesset Seçim Sonuçları Tabloları*Tablo I: I. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (25 Ocak 1949)*

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
Mapai	155,274	35.7	46
Mapam	64,018	14.7	19
Ulusal Dinci Cephe	52,982	12.2	16
Herut	49,782	11.5	14
Genel Siyonistler	22,661	5.2	7
İlericiler (İlerici Parti)	17,786	4.1	5
Sefardim ve Edot Mizrah	15,287	3.5	4
Maki	15,148	3.5	4
Nasıra Demokratik Partisi	7,387	1.7	2
Savaçılar Listesi	5,363	1.2	1
Uluslararası Siyonist Kadınlar Organizasyonu	5,173	1.2	1
Yemenliler Birliği	4,399	1.0	1

Tablo II: II. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (30 Temmuz 1951)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
Mapai	256,456	37.3	45
Genel Siyonistler	111,394	16.2	20
Mapam	86,095	12.5	15
Hapoel Hamizrahi	46,347	6.8	8
Herut	45,651	6.6	8
Maki	27,334	4.0	5
İlericiler (İlerici Parti)	22,171	3.2	4
İsraili Arapların Demokratik Listesi	16,370	2.4	3
Agudat Israel	13,799	2.0	3
Sefardim ve Edot Mizrah	12,002	1.8	2

Poalei Agudat Israel	11,194	1.6	2
Mizrahi	10,383	1.5	2
Kidmah Vaavoda	8,067	1.2	1
Yemenliler Birliği	7,965	1.2	1
Haklout Ufituah	7,851	1.1	1

Tablo III: III. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (26 Temmuz 1955)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
Mapai	274,735	32.2	40
Herut	107,190	12.6	15
Genel Siyonistler	87,099	10.2	13
Birleşik Dinci Cephe (Mizrahi - Hapoel Hamizrahi)	77,936	9.1	11
Ahdut Haavoda	69,475	8.2	10
Mapam	62,401	7.3	9
Tevrat Dini Cephesi (Agudat Israel - Poalei Agudat Israel)	39,836	4.7	6
Maki	38,492	4.5	6
İlericiler (İlerici Parti)	37,661	4.4	5
İsrailli Arapların Demokratik Listesi	15,475	1.8	2
Kidmah Vaavoda	12,511	1.5	2
Haklout Ufituah	9,791	1.1	1

Tablo IV: IV. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (3 Kasım 1959)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
Mapai	370,585	38.2	47
Herut	130,515	13.5	17
Mafdal	95,581	9.9	12
Mapam	69,468	7.2	9
Genel Siyonistler	59,700	6.2	8
Ahdut Haavoda	58,043	6.0	7
Tevrat Dini Cephesi (Agudat Israel – Poalei Agudat Israel)	45,569	4.7	6
İlericiler (İlerici Parti)	44,889	4.6	6
Maki	27,374	2.8	3
Kidmah Ufituah	12,347	1.3	2
Şituf Veahvah	11,104	1.1	2
Haklout Ufituah	10,902	1.1	1

Tablo V: V. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (15 Ağustos 1961)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
Mapai	349,330	34.7	42
Herut	138,599	13.8	17
Liberal Parti	137,599	13.6	17
Mafdal	98,786	9.8	12
Mapam	75,654	7.5	9
Ahdut Haavoda	66,170	6.6	8
Maki	42,111	4.2	5
Agudat Israel	37,178	3.7	4
Poalei Agudat Israel	19,428	1.9	2
Şituf Veahvah	19,342	1.9	2
Kidmah Ufituah	16,034	1.6	2

Tablo VI: VI. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (1 Kasım 1965)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
İşçi İttifakı (Mapai – Ahdut Haavoda)	443,379	36.7	45
Gahal Bloğu (Herut – Liberal Parti)	256,957	21.3	26
Mafdal	107,966	8.9	11
Rafi	95,328	7.9	10
Mapam	79,985	6.6	8
Bağımsız Liberaller	45,299	3.8	5
Agudat Israel	39,795	3.3	4
Rakah	27,413	2.3	3
Kidmah Ufituah	23,430	1.9	2
Poalei Agudat Israel	22,066	1.8	2
Şituf Veahvah	16,034	1.3	2
Haolam Hazeh-Koah Hadaş	14,124	1.2	1
Maki	13,617	1.1	1

Tablo VII: VII. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (28 Ekim 1969)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
İşçi İttifakı (İşçi Partisi - Mapam)	632,035	46.2	56
Gahal Bloğu (Herut – Liberal Parti)	296,294	21.7	26
Mafdal	133,294	9.7	12
Agudat Israel	44,002	3.2	4
Bağımsız Liberaller	43,933	3.2	4
Devlet Listesi	42,654	3.1	4
Rakah	38,827	2.8	3
Kidmah Ufituah	28,046	2.1	2
Poalei Agudat Israel	24,968	1.9	2
Şituf Veahvah	19,943	1.4	2
Haolam Hazeh-Koah Hadaş	16,853	1.2	2
Hamerkaz Hahofşi (Özgür Merkez)	16,393	1.2	2
Maki	13,617	1.1	1

Tablo VIII: VIII. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (31 Aralık 1973)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
İŖçi İttifakı (İŖçi Partisi - Mapam)	621,183	39.6	51
Likud	473,309	30.2	39
Mafdal	130,349	8.3	10
BirleŖik Tevrat Cephesi (Agudat Israel - Poalei Agudat Israel)	60,012	3.8	5
Bağımsız Liberaller	56,560	3.6	4
Rakah	53,353	3.4	4
Ratz	35,023	2.2	3
Kidmah Ufituah	22,604	1.4	2
Moked	22,147	1.4	1
Bedeviler ve Köylüler İçin Arap Listesi	16,408	1.0	1

Tablo IX: IX. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (17 Mayıs 1977)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
Likud	583,968	33.4	43
İŖçi İttifakı (İŖçi Partisi - Mapam)	430,023	24.6	32
DaŖ	202,265	11.6	15
Mafdal	160,787	9.2	12
HadaŖ	80,118	4.6	5
Agudat Israel	58,652	3.3	4
Platto Ŗaron*	35,049	2.0	1
Ŗlomzion	33,947	1.9	2
Mahaneh Ŗeli	27,281	1.6	2
Arap BirleŖik Listesi	24,185	1.4	1
Poalei Agudat Israel	23,571	1.3	1
Ratz	20,621	1.2	1
Bağımsız Liberaller	20,384	1.2	1

*: Listede sadece tek adın bulunması nedeniyle, %2'lik oy oranına karŖın, listenin sandalye sayısı birle sınırlı kalmıŖtır. Listeye adını da veren listenin tek adı Ŗmuel Platto-Ŗaron milletvekili seilmiŖtir.

Tablo XII: XII. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (1 Kasım 1988)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
Likud	709,305	31.1	40
İşçi İttifakı (İşçi Partisi - Yahad)	685,363	30.0	39
Şas	107,709	4.7	6
Agudat Israel	102,714	4.5	5
Ratz	97,513	4.3	5
Mafdal	89,720	3.9	5
Hadaş	84,032	3.7	4
Tehiya	70,730	3.1	3
Mapam	56,345	2.5	3
Tzomet	45,489	2.0	2
Moledet	44,174	1.9	2
Şinui	39,538	1.7	2
Degel Hatorah	34,279	1.5	2
Barış İçin İlerici Liste	33,279	1.5	1
Arab Demokratik Partisi	27,012	1.2	1

Tablo XIII: XIII. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (23 Haziran 1992)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
İşçi Partisi	906,810	34.7	44
Likud	651,229	24.9	32
Meretz	250,667	9.6	12
Tzomet	166,366	6.4	8
Mafdal	129,663	5.0	6
Şas	129,347	4.9	6
Yahadut Hatorah (Agudat Israel-Degel Hatorah)	86,167	3.3	4
Hadaş	62,545	2.4	3
Moledet	62,269	2.4	3
Arab Demokratik Partisi	40,788	1.6	2

Tablo XIV: XIV. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (29 Mayıs 1996)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
İşçi Partisi	818,741	27.5	34
Likud-Geşer-Tzomet	767,401	25.8	32
Şas	259,796	8.7	10
Mafdal	240,271	8.1	9
Meretz	226,275	7.5	9
Yisrael B'Aliya	174,994	5.8	7
Hadaş	129,455	4.4	5
Yahadut Hatorah (Agudat Israel-Degel Hatorah)	98,657	3.3	4
Üçüncü Yol	96,474	3.2	4
Birleşik Arap Listesi	89,514	3.0	4
Moledet	72,002	2.4	2

Tablo XV: XV. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (17 Mayıs 1999)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
Tek İsrail (İşçi Partisi-Geşer-Meimad)	670,484	20.2	26
Likud	468,103	14.1	19
Şas	430,676	13	17
Meretz	253,525	7.6	10
Yisrael B'Aliya	171,705	5.1	6
Şinui	167,748	5	6
Merkez Parti	165,622	5	6
Mafdal	140,307	4.2	5
Yahadut Hatorah (Agudat Israel-Degel Hatorah)	125,741	3.7	5
Birleşik Arap Listesi	114,810	3.4	5
Halchud HaLeumi (Moledet-Herut-Tekuma)	100,181	3	4
Hadaş	87,022	2.6	3
Yisrael Beitanu	86,153	2.6	4
Balad	66,103	1.9	2
Am Ehad	66,143	1.9	2

Tablo XVI: XVI. Dönem Knesset Seçim Sonuçları (28 Ocak 2003)

Liste Adları	Geçerli Oy Sayısı	Yüzde Oranı	Sandalye Sayısı
Likud	925,279	29.39	38
İşçi Partisi-Meimad	455,183	14.46	19
Şinui	386,535	12.28	15
Şas	258,879	8.22	11
HaIchud HaLeumi (Moledet-Tekuma-Yisrael Beitanu)	173,973	5.53	7
Meretz	164,122	5.21	6
Mafdal	132,370	4.2	6
Yahadut Hatorah (Agudat Israel-Degel Hatorah)	135,087	4.29	5
Hadaş	93,819	2.98	3
Am Ehad	86,808	2.76	3
Balad	71,299	2.26	3
Yisrael B'Aliya	67,719	2.15	2
Birleşik Arap Listesi	65,551	2.08	2

Kaynak: Knesset resmi web sitesi

(http://www.knesset.gov.il/description/eng/eng_mimshal_res.htm)

Kaynaka

- AMIR, Shmuel (1999), "Israeli Elections: Much Ado About Not Much," *Monthly Review*, 99/4:1-11.
- ARIAN, Asher (1998), *The Second Republic Politics in Israel* (Chatham, New Jersey: Chatham House Publishers, Inc.).
- BENSKI, Tova (1994), "Ethnic Convergence Processes Under Conditions of Persisting Socioeconomic-Decreasing Cultural Differences: The Case of Israeli Society," *International Migration Review*, 94/2: 256-280.
- CHETRIT, Sami Shalom (2000), "Mizrahi Politics in Israel: Between Integration and Alternative," *Journal of Palestine Studies*, 00/4: 51-65.
- DEL SARTO, Raffaella A. (2003), "Israel's Contested Identity and the Mediterranean," *Mediterranean Politics*, 03/01: 27-58.
- EDELMAN, Martin (1994), "The Judicialization of Politics in Israel," *International Political Science Review*, 94/2: 177-186.
- EHRlich, Avishai (2001), "Israel's Religious Right and the Failure of the Peace Process," *Monthly Review*, 01/5:16-30.
- HIRSCHL, Ran (2001), "The Political Origins of Judicial Empowerment through Constitutionalization," *Comperative Politics*, 01/3: 315-335.

- http://www.cbs.gov.il/mifkad/popul00_051_e.htm, 08 Ekim 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=243818&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Ekim 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244272&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244273&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244275&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244282&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Ekim 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244283&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=244284&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=245128&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Ekim 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=245148&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Temmuz 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArtElection.jhtml?itemNo=245149&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0&listSrc=Y>, 10 Ekim 2004.
- <http://www.haaretz.com/hasen/spages/40540.html>, 18 Mart 2004.
- <http://www.israelvotes.com/demo/platforms.html>, 09 Nisan 2004.
- http://www.jnewsire.com/fact_sheets/parties/balad.asp, 10 Nisan 2004.
- http://www.jnewsire.com/fact_sheets/parties/ta-al.asp, 10 Nisan 2004.
- http://www.knesset.gov.il/description/eng/eng_mimshal_res.htm, 05 Temmuz 2004.
- <http://www.knesset.gov.il/elections/eindex.html>, 05 Ocak 2004.
- <http://www.knesset.gov.il/elections01/eresults.html>, 05 Ocak 2004.
- <http://www.knesset.gov.il/elections16/eng/results/regions.asp>, 05 Ocak 2004.
- <http://www.lookstein.org/resouces/elections/handout.htm>, 11 Temmuz 2004.
- <http://www.meretzusa.org/faq.shtml#newname>, 13 Şubat 2004.
- <http://www.mfa.gov.il/mfa/go.asp?MFAH0mpg0>, 20 Ocak 2004.
- <http://www.us-israel.org/jsource/Politics/Herut.html>, 09 Nisan 2004.
- NEUBERGER, Benyamin (2004), "Social Cleavages and Political Parties," <http://www.passia.org/seminars/2000/israel/part6.html>, 05 Temmuz 2004.
- ROBERTS, Samuel J. (1990), *The Battle Between Hawks and Doves* (Boulder: Westview Press).
- ROSEN, Rabbi David (2004), "Israel Society and Religion: Ethnic Groups, Identity and Nationalism," <http://www.passia.org/seminars/2000/israel/part10.html>, 05 Temmuz 2004.
- SANDLER, Shmuel (1995), "Israeli Arabs and the Jewish State: The Activation of a Community in Suspended Animation," *Middle Eastern Studies*, 95/4:932-952.
- TZABAG, Shmuel (1995), "Co-operation in the Shadow of a Power Struggle: The Likud Governments and the Histadrut 1977-84," *Middle Eastern Studies*, 95/4:849-888.
- ZOHAR, David M. (1974), *Political Parties in Israel, The Evolution of Israeli Democracy* (New York: Praeger Publishers).